

Hemlöshet – Fem livsberättelser

Av
Lina Bengtsson och Pär Eriksson

Vt-09

Handledare:
Carina Tigervall

ABSTRACT

Authors: Lina Bengtsson, Pär Eriksson
Title: Homelessness – Five life stories
Supervisor: Carina Tigervall
Assessor: Anders Östnäs

The purpose of this essay was to describe and analyze five persons process to and from homelessness in order to gain a deeper understanding of why Sweden, with it's well-developed welfare state, still has a problem with homelessness. To answer this question we conducted qualitative interviewees with five people who have previous experiences of homelessness. In order to allow our respondents to tell their story with as little intervention from our side as possible while at the same time making sure that we brought up all relevant questions for our study, we used a life-history interview method with the aid of a themed based interview guide. To analyze what their path to homelessness looked like and how they perceived their homelessness we used the theory of stigma and labeling. And to understand what their way out of homelessness looked like we used the Exit process theory. Our conclusion is that homelessness is a very complex problem and many factors on many levels play a part in the interview persons life development.

Key words: homelessness, stigma, labeling, exit, process

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord.....	4
INTRODUKTION.....	5
Problemformulering.....	7
Syfte.....	7
Frågeställningar.....	7
METOD.....	8
Val av metod.....	8
Genomförandet.....	8
Etiska överväganden.....	10
Källkritik.....	11
TIDIGARE FORSKNING.....	12
Forskning om processer.....	12
Forskning om hemlöshet.....	14
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	16
Symbolisk interaktionism.....	16
Stämplingsteori och stigma.....	16
Exit-teori.....	18
RESULTAT OCH ANALYS.....	20
Hur såg deras väg till hemlöshet ut?.....	20
Hur upplever de hemlösheten?.....	23
Hur ser deras väg tillbaka ut?.....	31
Sammanfattning.....	40
DISKUSSION.....	41
KÄLLFÖRTÄCKNING.....	45
INTREVIJUGUIDE (Bilaga 1).....	47

Förord

Vi vill inleda med att rikta ett tack till våra fem intervjupersoner som har delat med sig av sina erfarenheter. Utan er hade denna uppsats inte varit möjlig, ni är fantastiska och beundransvärda, tusen tack!

Vi vill även tacka vår handledare Carina Tigervall för de råd och den vägledning vi har fått.

Eftersom vi är två skribenter så har vi delat upp vissa delar mellan oss medan andra har plitats ner gemensamt. Intervjuerna delade vi upp mellan oss och sedan transkriberade vi varandras intervjuer. Vi har även delat upp tidigare forskning, teori och metod mellan oss. Introduktion, analys och diskussion har vi skrivit tillsammans. Vi har tillsammans sett över hela arbetet i sin helhet för att ge det ett mer konsekvent språk.

INTRODUKTION

Denna uppsats började med en undran över hur det kom sig att det finns personer som är hemlösa trots Sveriges välutbyggda välfärdssystem. Innan vi kommer in på problemformuleringen vill vi ge en överblick genom att definiera begreppet hemlös och beskriva problemets omfattning, orsaker och åtgärder.

Socialstyrelsens aktuella definition av hemlöshet är personer som:

... på olika sätt har en osäker boendesituation. Det kan vara att personen är inskriven på tex. kriminalvårdsanstalt, behandlingsenhet eller stödboende inom socialtjänst, landsting eller annan vårdgivare och inte har ordnat boende inför utskrivning. (Regeringen 1)

Socialstyrelsen räknar även den grupp som bor:

...ofrivilligt hos släkt, vänner, bekanta eller har tillfälligt andrahandskontrakt (kortare än tre månader) och som på grund av denna situation sökt hjälp eller varit i kontakt med socialtjänsten eller en annan organisation. (ibid.)

Definitionen är dock inte självklar utan det har sedan länge pågått en definitionskamp och det finns olika intressegrupper som förespråkar olika definitioner (Löfstrand & Nordfeldt, 2007).

Det finns två traditioner när det gäller att definiera hemlöshet. I den ena betonar man personernas asocialitet medan man i den andra fokuserar på avsaknaden av bostad. Asocialiteten har ofta kopplats samman med ”hemlös” och individuella insatser medan en avsaknad av bostad istället benämns som ”bostadslös” och krävt strukturella åtgärder (ibid.).

Swärd (2008) skriver att människor mycket väl kan vara bostadslösa dvs. sakna lägenhet och kontrakt utan att uppleva sig som hemlösa. En syn på hemlöshet är att det till skillnad från bostadslöshet innefattar en viss subkultur, där missbruk, kriminalitet eller annat avvikande beteende förekommer och ofta är den främsta orsaken till bostadslösheten (Swärd, 2008).

Den definition som används i nationella kartläggningar, gjorda av exempelvis socialstyrelsen år 1993, 1999 och 2005, påverkas också av denna kamp. Definitionen av en hemlös är bredare i 2005 års undersökning än de tidigare kartläggningarna (Löfstrand & Nordfeldt, 2007).

Den senaste kartläggningen av hemlöshet genomfördes år 2005 på uppdrag av socialstyrelsen. Under en mätvecka var minst 17 800 personer hemlösa och det är en ökning sedan förra mätningen som gjordes 1999. Problemen är stort i

Stockholm, Göteborg och Malmö men hemlöshetsproblematiken finns i 86 procent av landets kommuner (Regeringen 1):

Av de 17 800 hemlösa personerna befinner sig 3 600 i en akut situation. De sover ute eller bor tillfälligt på till exempel härbärgen, kvinnojourer eller campingplatser. 4 700 personer bor ofrivilligt hos familj och vänner eller har mycket korta andrahandskontrakt. 8 400 bor på institutioner eller i olika typer av stödboenden och saknar egen bostad när de skrivs ut. För resterande 1 100 är situationen okänd (ibid.).

Det finns flera förklaringar till uppkomsten av hemlöshet. För att få en uppfattning nämner vi två förklaringsmodeller. Walter Korpi talar exempelvis om olika orsaksfaktorer: 1. Grundläggande faktorer – klassamhällets ojämlika resursfördelning. 2. Betingade faktorer – tex. bosättningsort, kön, ålder, uppväxtförhållanden. 3. Utlösande faktorer – sjukdom, arbetslöshet, skilsmässa, vräkningar. På liknande sätt förklarar Nordentoft med kollegor problematiken, de talar om tre nivåer: 1. Överordnad nivå – strukturella förändringar på arbets- och bostadsmarknad, tex. tillgång till billiga lägenheter och tillgång på arbete. Alkohol, narkotikapolitik och omfattning av missbruk i samhället, avinstitutionalisering av psykiatri m.m. 2. Mellan nivå - bakgrundsförhållandena som kan få betydelse senare i livet, tex. institutionsvistelser som barn, föräldrarnas socialgruppsstillhörighet. 3. Individuell nivå – psykiska sjukdomar, missbruk, tillgång till hjälpresurser i omgivningen (Svärd, 2008).

Vad som framgår är att det är en rad olika sammanfallande orsaker som gör att en människa kan hamna i hemlöshet. Att fastställa en enskild faktor menar forskaren Mogen Kjaer Jensen, är inte meningsfullt då det är ett komplicerat samspel mellan olika omständigheter. (ibid.) I statens offentliga utredning SOU 2005:88 analyseras hemlöshetsfrågan utifrån socialtjänstens insatser:

Det är viktigt att diskutera *både* individuella *och* strukturella aspekter av problemet vräkning och hemlöshet. Problemet hemlöshet kan inte reduceras till vård och behandling av avvikande personer. Inte heller kan socialtjänsten ensam klara problemen med bostadsbrist och hemlöshet. Bostadsmarknaden i stort, den kommunala bostadspolitiken och möjligheterna för människor i små omständigheter att få en bostad måste därför uppmärksammas (SOU 2005:88 s. 151).

Ingången till bostadsmarknaden beskrivs som svår, den är ofta hårt bevakad med krav på referenser, inga betalningsanmärkningar eller hyresskulder och en hygglig inkomst (SOU 2005:88).

I antologin ”Bostadslös!” dras slutsatser kring kommuners arbete med hemlösa. Redaktörerna Löfstrand och Nordfeldt (2007) skriver att det nationella

välfärdssystemet och den centralt styrda politiken sätter ramar för det kommunala arbetet. Samtidigt finns det en hög grad av kommunalt självstyre som ger utrymme till lokala arbetssätt och lösningar. Trots det är många kommuners lokala modeller väldigt lika. Den sekundära bostadsmarknaden har ofta en central roll i den lokala hemlöshetspolitiken och man arbetar efter en sk. trappstegsmodell. Det innebär att man delar in olika typer av boende i en trappa som den hemlösa ska klättra uppåt i, göra en sk. boendekarriär. Längst ner finns enklare akuta boenden som härbärge och jourboende. Nästa steg är olika former av specialkontrakt i form av exempelvis försöks- övergångs- tränings- eller stödboende. Överst är den reguljära bostadsmarknaden med ett eget förstahandskontrakt. Många kommuner har utökat antalet trappsteg i denna modell med fler typer av boenden. Trots den sekundära bostadsmarknaden och dess utökning, så har antalet härbärgesplatser ökat, vilket innebär att specialkontrakten inte lyckats ersätta dessa (Löfstrand & Nordfeldt, 2007).

Problemformulering

Vi har intresserat oss för fenomenet hemlöshet och funderat över hur det trots ett välutbyggt välfärdssystem finns personer som är hemlösa. Som skrivet så är problemet komplext och flera saker ska sammanfalla för att det slutligen ska påverka hemsituationen och problemet kan under olika omständigheter drabba vem som helst. Problemet som vi ser det är varför vissa inte lyckas ta sig ur hemlöshet eller är hemlösa under flera års tid innan problemet löses, detta trots kommunala satsningar.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att beskriva och analysera fem personers process till och från hemlöshet och få en ökad förståelse för på vilket sätt samhälleliga insatser mot hemlöshet kan komma till korta.

Frågeställningar

- Hur såg våra intervjupersoners väg till hemlöshet ut?
- Hur upplever våra intervjupersoner hemlösheten?
- Hur ser våra intervjupersoners väg tillbaka ut?

METOD

Val av metod

Inom samhällsvetenskapen har man länge samlat in och analyserat personliga eller kollektiva berättelser för att undersöka sociala och kulturella förhållanden eller mönster. Detta sätt att arbeta har inom sociologin kallats livshistorisk metod.

Denna metod innebär att man genomför ”s.k. livshistoriska intervjuer, som ofta är halvstrukturerade, runt ett visst tema/aspekt av en individs/grupps livshistoria” (Johansson, 2005 s. 213). Vanligtvis berättas historien kronologiskt och uttalat eller outtalat kretsar ofta berättelsen kring frågan; ”Varför blev det som det blev?” (Hansson & Thor, 2006).

Vi valde detta sätt att arbeta för att vi ville ge våra respondenter stort utrymme att själva berätta sin historia. Muntlig historia kan sägas vara demokratisk då de personer som är i fokus får sin röst hörd och en möjlighet att själva beskriva sin historia, personer som tidigare varit osynliga i historien, tex. kvinnors, arbetares, invandrares eller andra ”maktlösa” gruppers historia (ibid.). Hansson och Thor (2006) skriver att denna metod ofta används för att skriva ”en historia underifrån och inifrån i syfte att stärka människors självkänsla, ge dem en positiv identitet och en ökad förmåga att ta plats i samhället” (Hansson & Thor, 2006 s.14). Metoden tillät oss att ge våra respondenter plats och utrymme som vi hoppades skulle bidra till att det blev en positiv upplevelse för våra respondenter. Hur demokratisk metoden egentligen är kan man emellertid diskutera eftersom det i slutändan är forskaren som har makten över de muntliga källorna. Han/hon bestämmer vad som ska tas med och hur det tas med och det finns en risk för att personer som blivit intervjuade på detta sätt känner sig missförstådda och feltolkade (Hansson & Thor, 2006). Men vi, liksom Hansson och Thor, anser att intentionerna är goda och målet eftersträvansvärt.

Genomförandet

Vi ville få kontakt med personer som hade erfarenhet av att stå utan ett hem och kontaktade därför ett träningsboende, ett café för hemlösa och en gatutidning för hemlösa. Där lades vår förfrågan ut av personalen och det var fem personer som

ställdes upp på att bli intervjuade. En av de vi intervjuade kom vi i kontakt med via träningsboendet, en var genom caféet för hemlösa och tre fick vi kontakt med genom gatutidningen. Tre av intervjupersonerna hade vi möjlighet att tala med per telefon innan intervjun och förbereda på vad som väntade dem innan vi möttes. Vi frågade om det var okej att vi spelade in samtalet, berättade syftet med intervjun, hur lång tid intervjun beräknades ta och vi garanterade anonymitet. Två intervjupersoner fick ta del av förutsättningarna precis innan intervjun vilket vi tror kan ha bidragit till en viss stress, dessa två intervjuer blev också kortare än de andra. Intervjusituationerna har varierat, vi delade upp intervjuerna mellan oss för att vi ansåg det som mer avslappnat att sitta en mot en eftersom det minskar maktasymmetrin. Rummen vi haft att tillgå har varit ett avskilt rum på träningsboendet, ett avskilt rum på gatutidningens redaktion och slutligen ett mindre café där vi den större delen av tiden var de enda gästerna.

Vi valde att genomföra semistrukturerade intervjuer med en temabaserad intervjuguide (bilaga 1). Alla började med att beskriva hur det började och berättade sedan om sina liv i en kronologisk ordning. När det behövdes gick vi tillbaka och fördjupade. Under berättandets gång ställde vi frågor för att bättre förstå, se om vi förstått rätt och vi ställde även frågor med utgångspunkt från våra teman och frågeställningar.

Här följer en kort presentation av våra fem intervjupersoner. För att bevara deras anonymitet har vi valt att ge dem fiktiva namn. Alla våra respondenter är närmare 50 år eller mer, de är alla män och har vid något tillfälle i livet varit hemlösa.

Bengt blev i tonåren omhändertagen av barnavårdsnämnden och var sedan föremål för olika samhälleliga insatser under efterföljande år. Bengt beskriver att han länge haft ett alkoholmissbruk men att det var senare i livet när han kom i kontakt med droger som han förlorade sitt arbete och sitt hem. Han beskriver också hur drogerna ledde in honom på en kriminell bana. I och med en fängelsevistelse fick han plats på ett behandlingshem och är idag fri från sitt missbruk. Han blev utskriven från behandlingshemmet och inskriven på ett träningsboende och fick senare en egen bostad och ett arbete.

Stefan befann sig sedan större delen av sin uppväxt på olika institutioner. Han

har kriminalitet och missbruk bakom sig och fick sitt första lägenhetskontrakt för några år sedan. Han var med i starten av en tidning för hemlösa en tidning som han idag arbetar på. Han arbetar med de hemlösa men också med att förändra synen på hemlösa i samhället.

Åke blev i sjuårsåldern placerad på barnhem pga. svårigheter i hemmet och beskriver sig själv som ett institutionsbarn. Han har ett alkohol- och drogmissbruk och fängelsevistelser bakom sig. Han är idag drogfri och är med i metadonprogrammet. Han har en egen bostad och jobbar ideellt på ett Café för hemlösa.

Jonny har jobbat i flera år som kock och förlorade hem och arbete sent i livet. Problemen började för knappt 15 år sedan och Jonny bodde därefter i tält, trappuppgångar eller på härbergen. Idag bor Jonny på ett kategoriboende och jobbar med att sälja en tidning för hemlösa.

Krister har varit hemlös sedan mitten av 90-talet. Efter att företaget han jobbade för blev uppköpt fick han gå och kom aldrig in på arbetsmarknaden igen, trots att han sökt flera jobb. Idag lever han på sin pension och jobbar med att sälja en tidning för hemlösa. Han är även engagerad i tidningen. Hans boendesituation är för tillfället ordnad.

Bengts, Åkes och Stefans intervjuer varade i drygt en timme, Jonnys varade ca 45 minuter och Krister intervjuade vi i en halvtimme. Alla intervjuerna spelades in och transkriberades senare. Vi har valt att använda mycket citat från intervjuerna i resultatet. Texten utöver citaten försöker vi hålla neutral och istället låta citaten tala för sig själv.

Etiska överväganden

Det var inte självklart att vi skulle kontakta personer som vid tillfälle inte haft ett hem. Är det för privat? För känsligt? Förstärker vi en hemlöshetsidentitet? Våra respondenter befinner sig idag inte i en akut situation och har vid andra tillfällen berättat om sitt förflutna, två av dem gör det i sitt arbete. Det plus den livshistoriska metoden med mer styrningsmöjlighet hos den intervjuade har gjort att vi anser att arbetet är etiskt försvarbart. Vi har följt det forskningsetiska rådets krav om öppenhet, självbestämmande, konfidentialitet och autonomi.

Källkritik

Kritik mot den livshistoriska metoden är att det inte finns några källkritiska verktyg som kan avgöra om människor minns rätt. Muntliga källor kan dock prövas genom att granska berättelsens samstämmighet med andra primära källor som exempelvis protokoll, brev, dagböcker eller fotografier. Men dokument av detta slag finns i regel inte och om det finns är det inte alltid lätt att få tillgång till. Ett annat sätt är att låta individen berätta samma historia om samma händelser på liknande sätt vid skilda tillfällen. Ytterligare ett sätt att granska tillförlitligheten är att undersöka om de historiska erfarenheterna är typiska för sin tid och plats.

En huvudregel är att en muntlig källa är trovärdigare ju mer samtida den är. Men även om berättelsen bedöms som trovärdig så påverkar dagsform, plats och intervjuare m.m. vilken information som lämnas ut och hur den värderas vid intervjutillfället (Hansson & Thor, 2006).

Vi har inte haft möjlighet att pröva våra respondenters berättelser men finner ingen anledning att misstänka att våra intervjupersoner inte talar sanning när de berättar om sina upplevelser och erfarenheter. Men hade intervjusituationerna sett annorlunda ut eller intervjuerna genomförts 10 år tidigare så hade vi kanske fått andra svar.

Vi har ovanstående kritik i åtanke när vi bedömer materialet som tillräckligt tillförlitligt. Vi har emellertid valt att använda mycket citat från intervjuerna för att ge läsaren en möjlighet att själv göra en egen bedömning.

TIDIGARE FORSKNING

Forskning om processer

Ted Goldberg (2000) har efter en långvarig deltagande observation på narkotikascenen i Stockholm utvecklat en livsloppssmodell för att förklara varför vissa personer som kommer i kontakt med narkotika blir problematiska konsumenter. Modellen består av fyra stadier i stämplingsprocessen. De två första är föräldrars stämpling och samhällelig stämpling och påbörjas före drogkonsumtionen, medan de andra, sekundär avvikelse och avvikarspiralen, utvecklas efter påbörjad droganvändning. Goldberg (2000) beskriver en process där individer genom mellanmänniska relationer blir avvikare och vilka konsekvenser det får.

Goldberg (2000) fortsätter med att reflektera över vilka typer av insatser och åtgärder som är rimliga att införliva i samhället med denna stämplingsprocess i åtanke. Han beskriver tre modeller. Den svenska modellen *prohibition* där narkotikakonsumtion ses som ett problem för sig och kan lösas utan att förändra de makroekonomiska förhållandena. Exempelvis genom restriktiv kontrollpolitik, informationskampanjer och vård av missbrukare. Den nederländska narkotikapolitiken *harm reduction* handlar om att minimera skadorna bruket medför eftersom man anser att det är makroekonomiska förhållanden som skapar problematisk konsumtion. Samtidigt anses det orealistiskt att tro att de förhållandena kan ändras, exempel på insats är sprutbyte. Det tredje alternativet är *demand reduction*. Detta alternativ handlar om att minska efterfrågan vilket Goldberg (2000) menar låter sig göras på makronivå. Han menar att ”i den mån vi kan skapa ett samhälle där varje människa får ett reellt utrymme att upprätthålla en identitet som värdefull medborgare, minskar förutsättningarna för problematisk konsumtion” (Goldberg, 2000 s.365). Han föreslår inte en världsrevolution eller påstår att vi kan skapa ett perfekt samhälle men hans hypotes är att ju fler vi kan erbjuda en reell möjlighet till en positiv framtid och minska det negativa samhälleliga trycket ju färre problematiska konsumenter skapas. Goldberg (2000) menar att det negativa samhälleliga trycket kommer från de nedbrytande processerna i vårt ekonomiska system och arbetsmarknaden som växer ur den med

problem som maktlöshet, meningslöshet, anomi, isolering, trötthet, sjukdom, stress och miljöförstöring (Goldberg, 2000).

Ulla-Carin Hedin och Sven-Axel Månsson (1998) har också skrivit om en process och i detta fall handlar det om kvinnors uppbrott ur prostitution. De använder sig av Helen Rose Fuchs Ebaughs modell för att förstå sociala rollbyten. I Ebaughs teori går exitprocessen framåt i steg i en förutsägbar ordning. Hedin och Månsson (1998) ser dock inte detta tydliga mönster hos sina intervjupersoner utan ser det snarare som olika faktorer som påverkar deras rollbyten i form av ”pushes” and ”pulls”, dvs. krafter som ömsom drar eller knuffar personen i olika riktningar, en teori utvecklad av Leonard Brill efter att ha studerat heroinmissbrukare på 1970-talet (Hedin & Månsson, 1998). De har funnit olika faktorer som påverkat intervjupersonernas utveckling och de delar in dem i fyra kategorier. Den första är *kritiska händelser*, exempelvis våldsamma upplevelser i yrket eller barnafödande, förälskelse, arbetserbjudande och studier. En annan punkt de tar upp är *strukturella faktorer* som tar upp deras möjligheter till arbete, bostad, studier eller socialbidrag. Detta ser olika ut under olika tider och de nämner exempelvis att de som bröt upp på 80-talet fick arbete ganska snart medan de som bröt upp på 90-talet fortfarande kämpar med arbete och försörjning. De nämner också att den rådande bilden av den prostituerade kan påverka hur de tas emot av samhället, tex. kan förekomsten av diskriminering försena ett uppbrott. Den tredje faktorn de tar upp är de *relationella faktorerna* som handlar om att det har varit viktigt för deras intervjupersoner att få stöd, både privat stöd i form av vänner och familj och professionellt stöd i form av terapeuter eller socialarbetare, för att kunna bearbeta sina erfarenheter. Hedin och Månsson (1998) nämner slutligen *individuella faktorer* som en del i exitprocessen. Denna del handlar om personernas inre drivkrafter och en stor del av det är deras förmåga att drömma och fantisera. De menar att det kan vara avgörande att kunna föreställa sig ett annat liv för att sedan kunna göra verklighet av den. De nämner också att det har varit viktigt att de haft olika intressen eller kapaciteter som de kunnat utveckla när de ska starta ett nytt liv, exempelvis konstnärliga intressen. De nämner också att deras förmåga att knyta kontakter är viktig.

Forskning om hemlöshet

Ingrid Sahlin och Cecilia Löfstrand (2001) har gjort en studie som handlar om hur hemlösa personer i Göteborg upplever att de blivit bemötta av myndigheter. Sammanfattningsvis var det många som upplevde att myndigheterna inte lyssnade på dem och deras önskemål utan gjorde självständiga bedömningar av deras behov. En annan gemensam upplevelse var att de kände sig kontrollerade och att de var tvungna att avge olika löften samtidigt som myndigheterna själva kunde brista i beslut om klienten. Dessa bemötanden menade flera påverkade deras situation i en negativ riktning (ibid.).

Ulla Beijer har i rapporten FOU 2003:11 ”Man försöker anpassa klienten till de resurser som finns” intervjuat hemlösa män. De intervjuades först 1996 och sedan följdes de upp år 2001. Under denna tid hade en femtedel avlidit och av de överlevande var tre fjärdedelar fortfarande hemlösa. De hade under de fem åren varit föremål för olika insatser som olika tillfälliga drogfria boendeinstitutioner, behandlingshem (frivillig eller tvångsvård), härbärgesboende, avgiftningskliniker och annan sjukvård. Trots detta hade männens problematik ökat. Tre fjärdedelar av gruppen hade kända psykiska problem och fyra femtedelar hade missbruksproblem. Beijer skriver att männen lever i två världar; ”hjälpvärlden” och ”kamratvärlden” som båda ställer olika krav på männen. Männen står inför ett svårt val eftersom de upplevde det som att de antingen får välja mellan att bli nyktra och ensamma men med boende eller missbruka och ingå i en gemenskap (missbruksumgänge) men vara hemlös. Rapportens författare menar att samhället kräver nykter- och drogfrihet men har samtidigt inget att erbjuda i form av nätverk och sysselsättning. Beijer menar också att männen är i behov av ett anpassat permanent boende med stöd i olika former (FOU 2003:11).

Mats Blids (2008) avhandling ”Ett folkhem för alla? - kommunala insatser mot hemlöshet” tittar på kommuners förebyggande arbete och hantering av hemlöshet. Blid (2008) har bla. tittat närmare på två kategoriboende för grava missbrukare. Insatsen är ett permanent boende i socialt exkluderande form med relativt låg omsorgsnivå. Blid (2008) menar att boendeformen ökar livskvaliteten, lindrar misär och ökar boendestabiliteten på kort sikt men minskar inte missbruket. Boendena erbjöd tillsyn men inte behandling eller motivering till att delta i

behandling och menar att det speglar en kommunal uppgivenhet och att det kan tyckas som att socialtjänsten lämnar dem åt sitt öde. Personer som bor på denna typ av boende har ofta haft en lång kontakt med socialtjänsten pga. en omfattande problematik, en kontakt som efter inflyttning minskas dramatiskt.

Marcus Knutagårds (2009) avhandling ”Skälens fångar – Hemlöshetsarbetets organisering, kategoriseringar och förklaringar” handlar om hur socialtjänsten i Malmö organiserar sitt arbete med hemlösa. Kommunen jobbar med kategoriboenden och Knutagård (2009) finner att socialarbetare känner att dessa boenden inte alltid möter klienternas behov. Men i de fallen väljer de att kompromissa framför att lämna klienten i hemlöshet. Ett exempel som tas upp i avhandlingen är ett par som väljer att bo på en camping då alla boenden är uppdelade efter kön. Det är alltså inte insatserna som anpassas efter individen utan individen som får anpassa sig efter insatserna. Knutagård (2009) tittar på socialtjänstens och dess anställdas sätt att legitimera deras organisering av hemlöshetsarbetet som i Malmös bygger på boendetrappsmodellen. Något han menar minskar möjligheten att frångå ”trappstegstänkandet” och undersöka andra alternativa sätt att organisera arbetet på tex. genom ”housing-first”.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Symbolisk interaktionism

Vi har valt ett socialpsykologiskt perspektiv på vår uppsats och tar vår utgångspunkt ur den symboliska interaktionismen, ett perspektiv utvecklat av

C.H. Cooley och G.H Mead:

Den symboliska interaktionismens grundläggande antagande är att varje människa måste leva tillsammans med andra, möta motstånd och belöningar, lära sig tala och umgås med andra genom språket för att kunna få en identitet eller självbild. Självbilden är den spegelbild man får genom att tolka hur andra ser på en. Man tar de andras roller för att se på sig själv med andras ögon och blir därigenom ett objekt för sin egen varseblivning (Lundén & Näsman, 1973 s.13).

Cooley menade att den enskilda individen inte kan skiljas från den sociala kontexten och använder begreppet *spegeljag* för att beskriva hur människans sociala jag växer fram i samspel med andra. Speglingen av jaget innehåller tre dimensioner; 1. vi föreställer oss den bild andra har av oss, 2. vi föreställer oss ett omdöme om den bilden och 3. vi får en känsla som exempelvis stolthet eller förödmjukelse. Hur en person ser på sig själv påverkas enligt denna teori av hur personen tror andra uppfattar honom/henne. (Hilte, 1996)

Mead talar på liknande sätt om *rollövertagande* och menar att det som skiljer människan från djuret är att hon kan vara både subjekt och objekt.

Rollövertagandet innebär att människan har förmågan att se sig själv ur en annan persons perspektiv. Genom rollövertagande växer självbilden fram och man tillägnar sig de normer och värderingar som råder i den grupp och kultur man lever i (ibid.).

Ett grundantagande i denna teori är att individen eftersträvar en så beständig och positiv självbild som möjligt, vilket innebär att man främst söker kontakt med personer som värderar en positivt (Lundén & Näsman, 1973).

Stämplingsteori och stigma

För att få en djupare förståelse för vad som händer med våra respondenter när dom blir hemlösa, och även under själva hemlösheten, så har vi valt att använda oss av teorier om stämpling och stigma. En del i det sociala samspelet och relationen till andra är det sk. avvikande beteendet. Teorier som betonar

betydelsen av det sociala samspelet och omgivningens reaktioner i samband med tillkomsten av avvikare är stämplingsteorier. En förgrundsgestalt för denna teori är Howard S. Becker (Hilte, 1996). Becker utgår från ett sociologiskt synsätt och definierar avvikelse som ett brott mot en samförstådd regel. Avvikelsen skapas med andra ord av samhället, i den bemärkelsen att ”sociala grupper skapar avvikelse genom att upprätta de regler vilkas överträdelse utgör avvikelsen och sedan tillämpa dessa regler på specifika personer och beteckna dem som utanförstående” (Becker, 2006 s.22).

Erving Goffman (1973) skriver också om avvikelse och använder sig av begreppet *stigma* och som är en benämning på en egenskap som är djupt misskrediterande, ett negativt utpekande. Det finns tre olika typer av stigman: 1. fysiska missbildningar 2. ”fläckar på den personliga karaktären” (tex. psykisk sjukdom, missbruk, fängelsevistelser eller arbetslöshet) och 3. stambetingade stigman (ras, nationalitet eller religion). Goffman (1973) menar att en person blir negativt utpekad när han/hon besitter en egenskap som gör honom/henne annorlunda än de andra i den sociala grupp personen ingår i, någon *mindre önskvärd* egenskap. Personen degraderas i samband med detta från att vara vanlig och ”normal” till att vara ofullständig och ”fel”. Goffman (1973) menar att ett stigma påverkar den utpekade på flera plan. Personens status påverkas negativt och den utpekade har svårt för att accepteras som en fullvärdig medlem i gruppen eller samhället. Goffman (1973) skriver också att den stigmatiserades relation till andra icke-stigmatiserade personer på olika sätt blir ansträngd.

De stigman vi kommer fokusera på i denna uppsats är den andra typen av avvikelse, fläckar på den personliga karaktären. Denna kategori är något mer föränderlig och diffus i karaktären och medför därför en annan bedömningsprocess i omgivningen, uppfattar vi det som. När är man missbrukare, kriminell eller galen?

Denna process tycker vi beskrivs av Edwin Lemert som skrev om avvikelse och omgivningens betydelse och är en av stämplingsteorins föregångare. Lemert talade om primär och sekundär avvikelse. Till en början är omgivningen mer förstående och normaliserar den avvikande handlingen genom att söka tillräckligt legitima orsaker till agerandet. Handlingen ses som ett misstag som kan drabba

alla. Även om handlingen är oönskad så påverkar den inte personens självbild och status nämnvärt, detta är den *primära avvikelsern* (Hilte, 1996).

Den *sekundära avvikelsern* infinner sig när personens beteende inte längre kan normaliseras och bortförklaras. Det räcker inte med en skarp reaktion från samhället och omgivningen utan det är en långtgående process som kräver upprepade avvikande handlingar och upprepade negativa reaktioner från samhället. Avvikandet blir sekundärt när ”personen använder sitt avvikande beteende eller sin avvika-roll som ett försvar mot eller en anpassning till de problem som stigmatiseringen skapar” (Hilte, 1996 s. 116).

Det finns tre steg i processen, omgivningen; 1. tolkar beteendet som avvikande 2. definierar personen som betar sig på det sättet som en viss typ av avvikare 3. ger den behandling som anses lämplig för sådana avvikare (Kitsue, 1973).

Detta upprepas då, som vi förstår det, tills personen uppfattas som generellt avvikande istället för specifikt avvikande. Att behandla personer som generellt avvikande istället för specifikt avvikande är en självuppfyllande profetia eftersom det till stor del begränsar personens tillgång till ett ”vanligt liv” (Becker, 2006).

Ted Goldberg (2000) har efter en långvarig observation på Stockholms narkotikascen utvecklat en stämplingsteoretisk modell för att förklara varför vissa personer blir problematiska konsumenter av droger. En del i denna modell är den sk. *avvikelsespiralen* och den bygger vidare på den sekundära avvikelsern. Goldberg (2000) menar att en avvikande person är medveten om att han/hon bryter mot de rådande normerna men bryter mot dem ändå. Detta leder till en ond spiral där de sekundära avvikelserna ses som ytterligare bevis på hur misslyckad han/hon är som människa och det gör att självbilden blir allt sämre och avvikelserna trappas upp.

Exit-teori

För att titta närmare på processen som sker när våra intervjupersoner lämnar tex. sin hemlöshet bakom sig har vi valt att använda oss av Helen Rose Fuchs Ebaugh (1988) Exit process teori.

Inom socialiseringsforskningen finns processen som sker när en individ steg för steg anpassar sin roll till en ny grupp, och anammar dess värderingar och

regler, väl beskriven. Ebaugh (1988) fokus ligger istället på processen som sker när vi går från ett viktigt skede i livet till ett annat, och på så sätt byter en social roll mot en annan. Det som gör detta till en unik social process är att medan vi anpassar rollen till den nya gruppen vi vill tillhöra, så måste vi använda oss av byggstenar från den roll vi lämnar bakom oss. Samhället kommer fortfarande att ha förväntningar på att vi lever upp till den gamla rollen men vi måste också förstå vart vi kommer ifrån för att kunna bli en välintegrerad person i ett nytt sammanhang. En före detta alkoholist kan fortfarande komma att bedömas utifrån tidigare beteende som personen hade i sitt missbruk, men personen kan även vilja gå på tex A.A möten för att söka stöd i sitt nya liv. En annan viktig skillnad är att viljan att få en ny roll inte behöver vara drivkraften till förändring, utan fokus kan istället ligga på att komma ur den roll personen nu besitter (ibid.).

Exit processen delas in i fyra steg var av det första är *tvekan*. Individen börjar ifrågasätta sin roll och sina värderingar som tidigare har tagits för givet. I det här skedet är individen beroende av gruppen och övriga omgivningens reaktioner för att fortsätta eller att stanna av i processen. Om personen inte får stöd från gruppen kan personen söka sig till andra som ger stöd i förändringen. Nästa steg är att *söka nya roller*. Här kommer individen att väga vinster och förluster med de privilegier och förpliktelser som finns i den nya respektive gamla rollen. Tredje steget är *vändpunkten* i processen. Det kan vara en viktig händelse eller andra omständigheter som får individen att gå vidare med sitt beslut. I detta steg händer det att ett vakuum infinner sig när personen distanserar sig från sin gamla roll i väntan på en ny. Sista steget är *anpassningen till den nya rollen* och integreringen med den gamla rollen (ibid.).

Vissa rollbyten har blivit institutionaliserade genom att dom för med sig vissa förväntningar, privilegier och status, så som tex. en "före detta alkoholist". En person som bytt roll kommer att ha en unik relation till människor i den gamla gruppen samtidigt som den kommer att få kontakt med människor i den nya (ibid.).

RESULTAT OCH ANALYS

Hur såg deras väg till hemlöshet ut?

På vår fråga om hur det började berättar Bengt, Åke och Stefan att det började redan i tidig ålder.

Bengt beskriver hur han vid 13 års ålder begick olika små inbrott, stal cyklar och snattade. Detta ledde till slut till att Barnavårdsnämnden ingrep och övertog vårdanden från hans föräldrar. Han blev placerad på ett pojkhem och han berättar hur han där träffade äldre ungdomar och hur dom påverkade honom:

Dom gjorde lite grövre kriminella grejer och så hakade man ju på dom ../ Det ena gav det andra, det man inte kunde när man kom till dom här ställena det lärde man sig. För man vill ju vara lika tuff som dom andra stora pågarna när man var där och helst tuffare.

Han var sedan till och från föremål för olika samhällsinsatser; pojkhem, utredningshem, skolhem, ungdomsboende och ungdomsfängelse. Bengt berättar också att hans far använde sig av fysiskt våld vilket gjorde att han tiden utanför institutionerna emellanåt var på rymmen. Bengt beskriver det som att det inte fanns några alternativa vägar för honom under denna tid:

Tänkte inte alls på vad jag skulle bli här i livet och hur det skulle gå. Jag levde för dagen. Det var ju liksom i dom här ständiga institutionerna som jag var på. Det var mitt liv. Det fanns ingenting. Det är klart jag inte ville vara där, men det var mitt liv liksom. Jag visste inget annat. ../det var dom [ungdomarna] jag såg upp till och jag levde det livet och bodde där och så såg mitt liv ut där. Det accepterade jag och jag anpassade mig. Det var jag tvungen till annars hade jag inte överlevt.

Bengt kom även i kontakt med alkohol och droger under denna tid.

För Åke började det i sjuårsåldern. Åke beskriver sin styvfar som auktoritär och sträng och när han inte följde reglerna så pryglades han. Åke berättar att skolan placerade honom i specialklass för att han var överaktiv och att detta gjorde att han inte vågade gå hem. Han rymde hemifrån och hittades så småningom av polisen. Han talade om för dem att han inte ville åka hem för att han var rädd för att bli slagen och placerades då på ett barnhem i väntan på utredning. Det slutade med att vårdnaden togs från föräldrarna. Han placerades sedan på olika barnhem, skolhem, ungdomshem som han frekvent avvek ifrån.

Något som påverkade Åke under denna tid, menar han, är många avbrutna relationer:

När man kom till olika institutioner så fick man en kontaktman, och då tyddes man till den. I och med att man bodde i så många år så kom det vikarier eller så fick han eller hon en annan tjänst och då fick man en ny kontakt. Dom läste sig bara till vem jag var så... Dom kände ju inte mig, dom straffa mig på olika sätt så jag blev värre. Jag kunde till slut inte lita på nån, jag gick till anfall istället, för så fort jag fick förtroende för nån så togs den ifrån mig ././ man vill ju ändå kunna anförtro sig och lita på folk.

I tidig tonår introducerades han för tobak, alkohol och droger och vid 17 års ålder fälldes han för två brott och hamnade på ungdomsfängelse i två år.

Stefan berättar en liknande historia, där hans kriminella karriär och missbruksbana startade i tidig ålder. Han tillbringade mycket av sin ungdom på olika ungdomsvårdsskolor och olika institutioner. I hans berättelse framgår att han tidigt upplevde ett utanförskap och han sökte sig till andra i liknande situation.

För Jonny och Krister började det senare. Jonny beskriver hur han arbetat sig upp i köket från diskare till kock. Han beskriver restaurangbranschen som tuff där det förekom mycket alkohol:

Förr när man fick anställningskontraktet då stod det inskrivet att man hade ett visst antal öl och det blev mer och mer. När gästerna var riktigt nöjda så fick servitören mycket dricks och då sa det bara dunk dunk i köksluckan och så stod där ett par öl, så det var väl där som grunden lades.

Krister blev uppsagd p.g.a. arbetsbrist. Han sökte jobb men gav upp efter några år och hundratals sökningar. Han upplever att det ställs för höga krav på arbetsmarknaden:

På 60- och 70-talet var det bara att gå till en arbetsgivare och dom fråga hur mycket man ville ha betalt, det finns många människor som är lämpliga för jobben idag men om de inte har förmågan att formulera sig i skriftspråk eller slå sig själv på bröstet och stå där som att du är så jävla bra och sånt, de slås ut ur samhället. Om man nu vill ha ett städjobb så begär dom att man ska ha gymnasiekompetens, likadant med barnpassning, och jag menar många har ju det medfött och är mycket väl lämpade men har inte förmågan att hålla på att läsa, det behövs ju egentligen inte så mycket utbildning för såna jobb, men så kräver de det idag.

Går det att vistas på institutioner i så stor utsträckning utan att bli stämplad och få en negativ självbild? Bengts, Åkes och Stefans beteende fick tidigt starka reaktioner från omvärlden i form av lagstadgade åtgärder, dvs. ett offentligt avståndstagande för det beteende som de uppvisat. Detta skedde sedan upprepade gånger fram till vuxen ålder.

Ted Goldberg (2000) skriver att det är viktigt att reagera på den primära avvikelserna men att undvika stämpling, det vill säga låta det framgå för barnet att det gjort fel och inte säga att barnet är fel. Människorna runt omkring barnet har

här möjlighet att motverka stämplingsprocessen (ibid.). Det framgår i Bengts, Åkes och Stefans berättelser att det funnits svårigheter hemma. Bengt och Åke berättar att de har blivit bemötta med fysiskt våld av sina fäder, båda två på ett sätt som gjort att de vid olika tillfällen rymde hemifrån. Det är budskapet om att barnet är värdelöst som är det avgörande i stämplingsprocessen. Det behöver emellertid inte förekomma fysiskt våld från föräldrarnas sida för att stämpla barnen, psykiskt våld har samma effekt (ibid.).

Vi tolkar det som att både Åke och Bengt inte hade någon i familjen som kunnat motverkade stämplingsprocessen, vi tolkar det snarare som att deras fäder var aktiva i stämplingen. Goldberg (2000) nämner att det är vanligt att de som stämplas av samhället redan tidigare har stämplats av föräldrarna. Goldberg (2000) skriver om uppfostringsanstalter och menar att även om deras metoder varierar över tid så utsätts individen för umbärande, smärta och personligt lidande. Goldberg (2000) menar också att instanser som har kontroll som huvudsaklig funktion brister. Det innebär nämligen att det är främlingar som reagerar på barnens beteende och kan därmed inte anpassa sina åtgärder till individens behov och förutsättningar. När huvudsakliga anledningen till att man har kontakt är kontroll finns det heller inget hot om att vänskap, stöd eller kärlek ska minska om man betar sig illa. Vilket är något av det viktigaste i uppfostran (ibid.). Vad hotar man istället med?

Åke beskriver detta; saknaden efter sin mor och hur han reducerades till ett papper, ingen kände honom, de bestraffade honom på olika sätt och han förlorade tilliten till andra människor. I och med det minskade, tolkar vi, möjligheten till att få positiva speglingar, han drog sig undan eller gick till anfall.

En annan viktig del i detta är att man eftersträvar en så beständig självbild som möjligt. Att agera på ett sätt som inte stämmer överens med självbilden upplevs som otillfredsställande (ibid.). För att agera på ett annorlunda sätt måste självbilden förändras och Goldberg (2000) menar att det är lättare att sluta upp med ett beteende som avviker från självbilden än att ändra på självbilden, vilket gör förändringen svår. Att pojkar fortsatte på den bana de gjorde tolkar vi som ett tecken på att de hade en negativ självbild, de agerade som de gjorde för att bekräfta sin negativa självbild.

Bengt beskriver också hur han såg på framtiden. Han säger; det fanns inga alternativ, det var hans liv, han visste inget annat och han gjorde det för att överleva. Vilka rollövertaganden fanns att göra i omgivningen, där de kunde lära sig om alternativa sätt att leva?

Åke, Bengt och Stefan sökte sig till de andra ungdomarna något som vi tolkar som ett försök att upprätthålla en positiv självbild. Bengt berättade att han såg upp till dem och ville vara lika tuff, helst tuffare. Att de inte sökte sig till de vuxna tolkar vi som att de vuxnas spegling inte nödvändigtvis var negativ, men att den var i alla fall inte lika starkt positiv. Att ändra beteende skulle kanske också innebära att positiv spegling från de andra ungdomarna skulle gå förlorad.

Jonny och Krister menar att olika omständigheter gjorde att de förlorade sina arbeten och det ledde senare till att de förlorade sina hem. Vi tolkar det som att en stämpningsprocess startade här eftersom de inte kom till rätta med arbetslösheten och Jonny även med sitt missbruk.

Hur upplever de hemlösheten?

Bengt, Åke, Stefan, Jonny och Krister beskriver på olika sätt hur de stått utanför samhället. Alla har stått utan hem, familj och arbete och missbrukat alkohol.

Bengt, Åke och Stefan har även missbrukat droger.

Stefan beskriver hur han varit hemlös under femton års tid, något han löst genom att flytta runt och bo hos vänner och flickvänner. Han har vid tillfälle levt familjeliv som slutat med upprott; ”jag trodde att jag kunde leva genom dom, men det gick inte, jag var ju inte nöjd med mig själv.” Stefan har också vid flera tillfällen suttit i fängelse och beskriver hur hans relation till samhället såg ut:

Sen så åkte man in och blev placerad på olika ställen och de kom med massor av olika krav och det passade inte mig, det gjorde att jag levde i protest under många år mot samhället. Ni har tagit hand om mig - se vad jag har blivit.

Det gjorde att jag hamnade i ett slags ekorrhjul med missbruk och utanförskap. Det blir alltid konsekvenser, man hamnar i fängelse och sen ska man tillbaka till samhället och man får en massa skulder och böter och kommer man ut ur fängelset och fan man kommer ju inte in någonstans. Jag är utanför samhället och jag måste kliva över en gråzon här för att komma in i samhället och den här gråzonen kan vara hur bred som helst. Den är fruktansvärt jobbig att ta sig igenom om man inte är väldigt stark i sig själv eller får ett nätverk runt sig som kan hjälpa. ../ Man hamnar utanför systemet totalt, det kan bli så att du försvinner på pappret också, om det går många år innan nån hittar en.

Stefan har inte haft någon kontakt med socialtjänsten under denna tid, vid ett

tillfälle sökte han hjälp hos socialtjänsten men kunde inte leva upp till deras krav, bland annat bad de om ett negativt drogtest. Det ledde till att Stefan inte hade kontakt med socialtjänsten på över 10 år. Han beskriver också klart hur det påverkar en som person:

Det värsta med att vara hemlös är att man förlorar sin identitet, man tappar allt ../du har identitet när du arbetar och har familj och allting men sen rasar det utåt och när du tappar tron på dig själv så tappar du också din identitet, du gör det. ../ man förlorar tilliten till sig själv och till sin omgivning.

Det här att tro på sig själv är jätteviktigt. När man förlorat en massa saker och ska börja bygga upp allt igen är tron på dig själv den viktigaste biten, att du får ett värde i dig själv som gör att du kan göra saker, utveckla saker som är positiva. Jag ser identitet som ett värde. ../ Det var ju det, jag kände mig totalt värdelös under många år, jag kände att jag klarar ingenting, det var piss../ Jag såg ingen ljusning i mitt liv de sista åren, jag såg ingen vändning, så jag tänkte; vad fan ska hända med mig? Ingen bostad, inget jobb, jag kunde bara sitta och räkna upp en massa skit som inte var bra.

Under denna tid fick människor i samma situation större plats i hans liv:

Det var enklare för mig att leva med dem, vi hade inga krav på varandra, vi levde efter samma tankebanor, det här med att följa lagen var inte så noga, missbruket gick i första hand, det var enkelt tyckte jag, inga större krav på mig, de kunde inte ställa några eftersom de själva inte kunde leva upp till dem ../ Det enda vi hade gemensamt var drogerna.

Stefan beskriver också möten med andra och menar att vissa tyckt synd om honom och andra var förvånansvärt otrevliga:

Publiken där ute är inte snäll alltså, nej nej jag lovar det finns bitcher och skitstövlar som inte är av denna värld, det är ofattbart att det kan komma såna finslipsade gubbar och vara så jävla otrevliga mot en ../ och det finns kvinnor som kan slänga ur sig till sina väninnor så äckliga saker så det inte är klokt. Men jag har lärt mig att hantera det och att tänka att det är inte hos dig problemet ligger utan det ligger hos de som säger det, det är ju så, det är ju inte jag som har problem, de vet ju inget om mig, sen att de tycker att de har rätt till det, men när de gör det är de ju sämre än vad jag är, så jag vill ju inte vara likadan tillbaka, utan jag säger bara - ha den bra dag. Så får de gå med de orden../ Det gör att man drar sig undan. Jag gick där med min packning och folk bytte trottoar.

Stefan menar att livet som hemlös går ut på att hålla sig flytande:

Innan dess att du har en säng och ett tak över huvudet är det svårt att göra något åt sitt liv, då handlar det bara om att överleva, det handlar om att hitta en plats att sova, fixa mat. Att sluta med droger eller fixa något annat finns det inte energi till../ Det är sjukdomar, influensa, förkyllningar, lunginflammation och infektioner, det är fruktansvärt mycket sånt.

Att förändra situationen är svårt, problemet är så omfattande; ”Att sluta missbruka är inget problem, det är allt det andra som du måste ändra på ../Jag trodde att jag skulle bli jätte ensam, det är det som är största rädslan nästan, att bli ensam” Han säger även; ”Det är en flykt alltså, flykt från det här med känslösheten och att ta

ansvar”.

Bengt beskriver hur han länge lyckades upprätthålla ett ”svenssonliv”, med familj, arbete och bostad, detta trots ett etablerat alkoholmissbruk. Han kom sen i kontakt med amfetamin som senare ledde till fängelse, skulder, han förlorade sitt hem och arbete. Till en början beskrivs ändå, uppfattar vi, en situation som är godtagbar för att sedan blir ohållbar:

När jag hållit på med kriminalitet har det gått bra, oavsett vad jag gjorde så gick det jävligt bra och åkte inte fast för det mesta av det. Jag har alltid sett till att det alltid funkat och även i kriminaliteten, klart att jag åkt fast för saker och ting men jag är en väldigt noggrann människa som planerar och ja..././ mycket har jag sålt också va, men det var inte så de tre sista åren, man kluddar till det liksom. Bland annat klimatet ute bland missbrukare, det finns lite pengar och inte så mycket affärer att göra, dom kommer med massa skit..././ en massa problem, det var inte roligt längre, tillslut. Det var problem och man blev liksom tvungen att tex. får jag bo hos dig? Och sånt, vara beroende av andra... Jag var ju inte van vid det, att inte ha någonstans att bo.. nej fy fan.. det hade aldrig hänt tidigare..././ Det är så destruktivt så det är makalöst. Jag visste hela tiden vad som skulle hända, jag kommer att bli av med körkortet, bostaden, relationerna och jag vet ju om detta, det ena sker efter det andra. Det slår aldrig fel, men ändå så fortsätter man...

Bengt beskriver hur han hamnade utanför samhället och inte visste hur han skulle komma tillbaka:

Jag hade ingen ordentlig bostadsadress, jag tillhörde ingenting, jag var helt statslös. Inget socialbidrag hade jag, utan jag försörjde mig själv. Jag tillhörde ingenstans, jag kunde liksom inte gå till Socialen och fixa någonstans att bo och sådana här grejer genom Socialen, för jag hade ju ingen... För att få socialbidrag måste man ju vara skriven någonstans och ha postadress och inte ens det hade jag. Så att jag... Det var ju väldiga problem och jag var inte så pass stark att jag kunde sätta igång någonting och fixa till det här. Jag kommer så väl ihåg det.

Han beskriver hur han nu önskar att han var någon annanstans:

När jag var inne i missbruket och inte hade någonstans att bo, så satt jag på en bänk där (ett behandlingshem, förf. anm.) utanför i en park på nätterna ibland och önskade att jag bodde där inne.

Han nämner att drogerna höll ångest borta; ”Tidigare visste jag inte vad ångest var..././ jag har alltid hållit den borta med droger och alkohol”. Bengt beskriver också att umgänget bestod av personer i liknande situation som honom, andra förlorade han kontakten med:

Men många relationer har man ju fördärvat, dragit sig tillbaka, min syster tex. och mor och far, dom kontaktade jag inte när jag var i missbruket, liksom. Man gör inte det - inte mina barn heller. Man fördärvat ju alla relationer. Bara genom att missbruka och leva så. Man behöver inte göra dom direkt illa, det räcker att man är i missbruket så tycker jag man skall hålla sig borta..././ Det är två skilda världar. Man kan inte... Eller det går inte... Dom vill inte ha med mig att göra heller.

Åke beskriver också en annan värld. Hans liv har kantats i perioder av familjeliv

och perioder av hemlöshet och missbruk, han har även suttit i fängelse. Åke berättar om hur han har bott hos vänner, på härbärgen men också på socialtjänstens boenden. Han har varit intagen på behandlingshem flera gånger men avbrutit flera behandlingstillfällen:

Från början så ville jag inte komma på behandlingshem på grund av att i hela mitt liv så har jag varit på institution, så jag var emot det... Jag hade den tanken att jag vet allting om institutioner och skulle gå och så va, varför skulle jag göra det när jag var vuxen, jag kunde det ju utantill. Men tillslut så gav jag med mig och så.../.. Från början så gjorde jag det mest för att Socialen gav mig ett ultimatum att; gör du inte det så hjälper vi dig inte rent ekonomiskt.

Åke berättar också att han varit rädd för att åka fast:

Jag har snattat och så för dagligt bruk men inte någonting större för jag har alltid varit så rädd för att åka fast, om det har varit mer chans att klara sig än att åka fast så har jag hoppat på, men jag har sagt nej flera gånger när dom erbjudit mig att vara med på saker när jag inte varit 100 procent säker...Men sen blev det att man blandade sig in i större grejer...

En anledning till att Åke har haft mycket mer kontakt med socialtjänsten än de två första, antar vi, är att han drog sig för att leva på brott och därmed blev mer beroende av socialtjänsten. Hans kontakt till sin familj minskade och de han umgicks med var de som rörde sig i samma kretsar:

Man ringde ibland till mina barn men jag ville ju inte visa... dom visste ju lite vad jag sysslade med, men när jag mädde riktigt illa så hörde jag inte av mig till dom, annars pratade jag med dom nästan en gång om dan.

Åke beskriver också umgänget:

Allt handlade om missbruket, vem som hade mest och... Jag ville ändå dela med mig, men till slut, hur snäll man än är så bankar dom på dig i alla fall. Knark kostar mycket pengar och dom pengarna man har... Om man inte är en duktig inbrottstjuv så blir man till slut en liten egoist, man håller sig för sig själv va. Så det blev lite så.

Åke beskriver också hur han förhållit sig till andra i omgivningen:

Jag har hållit mig på avstånd, precis som vi drar alla över en kam så gör dom det, även om dom inte säger något till mig så kan jag se avsky i ögonen och hur dom betar sig, ibland har dom kommit och man kanske sett ut som en luffare, men jag själv skulle inte ha hjärta och klanka ner, vem som helst kan hamna i skiten förr eller senare, det behöver inte vara knark inblandat, ofta är det det men det kan vara vad som helst och man ska inte slå någon som ligger ner, många har förutfattade meningar och fördomar. Men jag är inte den som är den, jag tycker det är fel, jag kan bli arg och besviken när jag ser människorna, men jag går inte till attack, jag tänker att hoppas att dom själv hamnar i en situation så dom får känna hur det är att bli utpekad som en skit.

Åke berättar om tillfällen när han försökt bytt roller men beskriver vissa svårigheter med valet. Han beskriver ett tillfälle när han separerade från sin fru och i samband med det föll tillbaka i gamla roller. Ett annat är när han skrivs ut från behandlingshemmet och kommer hem till sin lägenhet, och de som lånat den

hade tagit allt och totalförstört den, något som fick honom att tappa tanken på att fortsätta. Det fanns ett tillfälle där Åke var drogfri under flera år:

Då var jag drogfri tre nästan fyra år för då jobbade jag på ICA butik, jag hade jobbat där i två och ett halvt år så det gick bra men tristessen var jobbig va när man skall sluta med sånt, man slutar ju med sina så kallade vänner. När man har hållit på i 30 - 35 år så har man alltså inte längre några sociala kontakter, det är mest bara med missbrukare av något slag, om man inte dricker så tar man någonting annat. Så det blev ju att man inte hade någon kontakt överhuvudtaget, utöver sina egna föräldrar - det var dom enda som var sociala om man tänker så. Så blev tristessen, man hade ingenting.

Hans hälsa har stundtals varit väldigt dålig och han har tagit många överdoser. Åke säger själv att han periodvis levde precis som en uteliggare och a-lagare, bortsett från att han kunde ringa sin familj om han behövde pengar. Den enda vinst med livsstilen som Åke kan komma på är drogerna som gjort ”att man sluppit må dåligt”. Att livet som utanförstående har varit väldigt svårt är tydligt, exempelvis:

Jag har haft många tankar om att ta livet av mig, känt att jag inte har varit värd någonting, men det är det fegaste, jag har många barn och barnbarn, då hade jag låtit dom lida, man är feg när man tar livet av sig./../ jag får lägga min energi på mina barnbarn för jag har många av dom och kanske vara en bättre farfar och morfar än vad jag var som far va. /../ Jag mådde mycket mycket dåligt.

Jonny har som tidigare nämnts arbetat som kock större delen av sitt liv. Alkoholen i kombination med det tunga arbetet, uppfattar vi det som, gjorde att han inte kunde fortsätta det liv han levde:

Jag har väl hållit på och kludda nu i 13-14 år nu totalt och stor del av tiden, största delen av tiden så har jag bott på olika härbärgen, sen övriga tiden har jag sovit ute.

Jonny har hållit sig mer för sig själv och försökt skaffa sig något som liknar ett hem. Han beskriver när han bodde i tält i en längre period, ett tält som han har byggt en grund till och isolerat med pressening och frigolit. Under en annan period bodde han en längre tid i trappuppgång i källaren och beskriver hur han köpte en sopkvast och skyffel och städade undan där och gjorde i ordning.

Under sin tid som uteliggare har han blivit bemött på olika sätt, vid ett tillfälle bevitnade han ett inbrott och ringde polisen som kom och stoppade inbrottet, i gengäld fick han tillgång till toalett och dusch i den drabbades klubbstuga. När han bodde i källaren var det en äldre dam som uppmärksammade honom och hur välstädat där var, hon menade att så fint hade där inte varit på länge och bjöd på kaffe och bullar. Han har också andra erfarenheter:

Det var nåt år sen../så tänkte jag, nej det skulle vara gott med en öl och gick in där, och då fick jag rätt i ansiktet innan jag ens beställt ölen; har du verkligen råd att gå in här? Det var lite sådär, nu är jag så gammal och rutinerad uteliggare så jag ber folk dra åt helvete jag brukar säga såhär; har du inget eget liv? Varför ska de hoppa på mig, vem fan bryr sig om jag dricker en öl?

Men det framgår att boendesituationen på flera sätt var osäker; hur länge varar detta boendet och att ”alltid sova med ett öga öppet” och han har velat ha något stabilare och tryggare. Han har varit i kontakt med socialtjänsten som gett i uppdrag att söka tre jobb i månaden och ringa alla fastighetsbolag. Han beskriver att han sökt jobb på i princip alla stadens matställen och ringt varje månad utan resultat. Han upplever att han är utestängd från bostads- och arbetsmarknaden för som han själv säger; ”vem vill anställa en gammal alkoholist?”. Jonny menar också att fastighetsbolagen har dåliga erfarenheter av stökiga hyresgäster och vill inte heller ta in någon i hans situation.

Krister har varit hemlös till och från sen början av 90-talet och har bott ”överallt”, trappor, camping m.m. Han beskriver sin situation; ”Det var ensamt, var mest ute och samlade burkar, många gånger visste man inte hur man skulle fördriva dagen”. Han har haft kontakt med socialtjänsten men den avbröts:

Jag blev ovän med Soc. Jag orkade inte med deras krav och villkor../ Jag har ingen kontakt med dem, det har jag inte haft på tre fyra år, jag vill inte. Det var därför jag tog ut den (pensionen, förf. anm.) för att slippa ha den kontakten, det är inte värt det, de ska ju ha reda på allt, nästan tom färgen på dina kalsonger, i stort sett. Många av de frågorna som de ställer är lite väl personliga.

Vi tolkar det som att alla våra respondenter på olika sätt stått utanför, även om gråzonen, för att använda Stefans uttryck, är olika stor. Deras olika roller har på olika sätt förändrats, om man kan hårdra det så har intervjupersoners roller blivit; hemlös, missbrukare och/eller kriminell. Andra roller som att vara arbetare, familjefar och radhusägare har upphört.

När Bengt, Åke och Stefan tänker tillbaka har de svårt att se några positiva sidor i sättet de levde och vi uppfattar det som att de mer eller mindre konstant tvivlat över rollerna de haft. Det framgår att det varit väldigt svårt att byta roller och att förändra sin situation. En del i detta tolkar vi som en slags utmattning och anhopning av problem. Problemen blir fler och större och de har tillslut inget område i livet som de anser är bra. Utöver att skaffa sig arbete och bostad finns det andra problem som sjukdomar, skulder, förstörda relationer, omgivningens bemötande m.m. Problemen är tillslut överväldigande och det fanns helt enkelt

inte tillräckligt med energi till att ta sig ur situationen själv. Åke litar inte på den hjälp som erbjuds pga. tidigare erfarenheter, Stefan sade upp kontakten med socialtjänsten och Bengt visste inte vart han skulle vända sig. Att det blir överväldigande framgår tex. av Åkes berättelse där han vid olika tillfällen fallit tillbaka i gamla roller när det dykt upp problem. Stefan nämner också att orken går åt till att hålla sig flytande.

Utöver de praktiska konsekvenser det avvikande beteendet medför finns det andra delar som vi uppfattar som viktiga. En del i detta är alla känslor som uppkommer i samband med att vara utanför, att inte kunna leva upp till normen och bära stigman. De roller vi har är kopplade till ett värde, en identitet. Goldberg (2000) skriver att i Sverige så bedöms vuxnas människovärde utifrån deras arbete, vårt yrke är en stor del av vår identitet och man *är* till stor del det man arbetar med. Att inte ha ett arbete innebär att man blir ifrågasatt som person och Goldberg (2000) menar att det ofta leder till att individen undrar vad han är värd eller tom. ifrågasätter sitt eget existensberättigande. Att inte ta hand om sina barn är även något som Goldberg (2000) menar är väldigt svårt att acceptera hos sig själv och de självanklagelser det medför förstärker stämplingen. Att inte ha ett hem avviker också från normen, vårt hem har också blivit mer betydelsefullt för oss och vi har många känslomässiga föreställningar om ”hemmet” (Svärd 2008).

Stefan talar om detta och han menar att i och med att man förlorar sin identitet, sitt värde och tron på sig själv så är det också svårt att förändra situationen. Två av våra andra respondenter har beskrivit liknande känslor. Vi tolkar det som att negativa känslor kommer från och blir starka i det sociala samspelet. Ett sätt att minska de negativa känslorna är genom alkohol och droger som fungerade som flykt och tröst. Men en annan effekt dessa känslor har, tolkar vi det som, på våra respondenter är att de drar sig undan och söker sig till människor i samma situation och som bär samma stigma. Vi tolkar det som att det var den typen av relationer som våra respondenter för tillfället kunde hantera. Alternativet hade varit att umgås med personer vars krav de inte kunde leva upp till och ideligen bli påmind om sin avvikelse och konfronteras med sitt spegeljag.

Istället sökte de sig till personer i liknande situation, med liknande stigma. Vi tolkar det som att de i dessa sammanhang kände sig accepterade som de var, det

ställdes inga krav på dem och de behövde inte förändras för att bli en i gruppen. Det som fört dem samman och det de hade gemensamt var dock framförallt droger, alkohol och till viss del brottslighet. Att umgänget kretsade kring detta, tolkar vi, förstärkte deras identitet som missbrukare och i vissa fall kriminella. Andra sidor hos våra respondenter var, så att säga, gömda för omvärlden och annan spegling uteblev därmed. Något som vi tolkar som att det gjorde det svårare att förändra situationen eftersom det minskar möjligheten att se sig själv som något annat. Det framgår att de ville förändra sin situation men till vad?

Åke beskriver hur han vid olika tillfällen försökt byta roll men beskriver också hur han fallit tillbaka. Att det inte nådde hela vägen fram tolkar vi som att han vägde vinsterna och förlusterna i de olika livsstilarna med varandra. Han upptäckte tex. två negativa saker med den nya livsstilen; tristess och ensamhet. Vi tolkar det som att han tvivlade på båda livsstilarna och att han aldrig riktigt hittade något som fick det ena alternativet att framstå som bättre än det andra. Stefan nämner också en rädsla för ensamhet. Vi uppfattar det som att ett det fanns en oro över vad ett icke-avvikande liv skulle innehålla. Att sitta ensam i en lägenhet är inte tillräckligt motiverande för att skapa förändring och är ytterligare en faktor som låser situationen, tolkar vi.

Att alla har mått dåligt över sin situation framgår, men vi upplever deras förtvivlan som olika stark. Åke och Stefan beskriver mer långvariga och större avvikelser, vilket vi tolkar som att de kommit in i en avvikelsspiral och får därför en mer negativ självbild. Att Bengt levt under ordnade förhållande längre än de andra tror vi bidrar till att han kunde känna att det var situationen det var fel på istället för att lägga felet hos honom själv. Han hade tidigare visat sin kompetens väl, tex. i arbetslivet. Även kriminaliteten, tolkar vi det som, bidrog inledningsvis till en positiv självbild. I och med att han till stor del lyckades hålla denna avvikelse hemlig undvek han negativa bedömningar från omgivningen. Genom detta fick han, tror vi, positiv spegling som stoppade stämpningsprocessen.

För Jonny och Krister har de problem som nämnts inte varit lika tydliga. Jonny berättar tex. att han inte har förlorat kontakten med sina gamla arbetskamrater och vi tolkar det som att varken Krister eller Jonny kommit in i avvikarspiralen. Vi tolkar emellertid det som att de har blivit stämplade och bär ett stigma som

innebär en viss avskildhet från samhället och andra människor, Krister berättar tex. att han blev väldigt ensam. De menar framförallt att det är den tuffa arbets- och bostadsmarknaden som står i vägen för att komma ur hemlösheten. Hedin och Månsson (1998) talar också om strukturella faktorer när det gäller att komma tillbaka i samhället tex. tillgång till arbete och bostad. Med enbart vilja kommer man inte alltid dit man vill och att få arbete och bostad kan vara svårt med de stigma våra respondenter bär.

Hur ser deras väg tillbaka ut?

Tre av våra intervjupersoner har tydliga ”vändpunkter” i sina berättelser, situationer eller händelser som har fått dem att tänka om och börjat processen med att styra in sitt liv på en ny bana. Det kan handla om en väldigt specifik och traumatisk upplevelse som i Stefans historia:

Jag bestämde mig själv för att bli drogfri, när jag låg på den här dödsbädden, mitt hjärta hade stannat, då bestämde jag mig, hallå ././ ska du dö innan du har fått uppleva någonting, inte träffa din son ingenting? Det blir så när man ligger där, hela livshistorian spelas upp och man tänker fan, jag måste förändra.

Han fick hjälp av en person att ta kontakt med socialtjänsten som i sin tur förmedlade kontakten till bla. en gatutidning. Stefan beskriver hur han var med från starten av gatutidningen och där fick han stöd och förtroende. Personen och tidningen kom att bli en viktig del i hans liv och utveckling:

Jag fick i uppdrag att få ihop folk som skulle kunna sälja gatutidningen, jag hade ju levt i den här världen i så många år så jag kände stadens undre värld och kände alla hemlösa så jag drog ihop ungefär 20 stycken, jag började också med att sälja, jag var den första säljaren som skrevs in. ././ Det var jättekul.

I augusti fick jag nycklarna till den här lokalen. Hon är blondin - underbar människa - så jag tänkte, det var ju en jäkla dum blondin - ger mig nycklar efter 40 års missbruk och 15 år på kåken. Men hon gav mig mer ansvar och det ansvaret har jag tagit och har hand om ekonomin här inne, tar hand om pengar ././ Det har gjort att jag växt ännu mer. Det hade inte fungerat om jag inte hade tagit ansvar för mitt eget liv.

Han beskriver vad han har lärt sig under tiden och hur hans tankegångar förändrats:

Under de åren jag har varit nykter har jag lärt mig mycket och fått kunskap om många olika saker och den viktigaste kunskap jag har är min livskunskap om mitt liv, kunskap i att förändra saker. Allt negativt som var förr, jag lever här och nu och kan inte leva i det som var förr, jag kan inte förändra det som var, jag kan bara be om ursäkt till dem jag skadat- som min dotter. Mina föräldrar är döda sen länge så dem kan jag inte be om ursäkt, att jag ställt till ett helvete för dem, men jag kan acceptera det jag har gjort och så kan jag leva med det, jag behöver ju inte gå och älta i det hela tiden och må dåligt i dåliga saker utan jag gör annorlunda framåt istället, det är ju en jäkla bra kunskap.

Stefans dotter kom också tillbaka i hans liv, även andra personer har blivit viktiga bla från KRIS:

Idag är hon tillbaka i mitt liv, idag litat hon på mig och jag har blivit morfar och ska bli morfar en gång till, det är jag glad och stolt över och hon är stolt över mig, det jag jobbar med och den utveckling jag gått igenom, att jag är nykter och drogfri, det är hon stolt över och det är kul../ det har ju kommit in personer i mitt liv som blivit viktiga, jag har ju flertalet vänner som är före detta som har gått min väg och jag lyssnar jättemycket på dom.

Andra praktiska saker har löst sig, bostad, arbete och hans skulder är exempelvis borta. Idag arbetar Stefan med personer som säljer gatutidningen:

Idag kan jag ta ansvar där ute, vara en mentor och vägvisare. Det finns inget som säger att om jag säger; så här har jag gjort, att det passar in på dom men jag har gett dom valmöjligheten. Så här gjorde jag, du kan ju testa och fungerar det inte kan du prova något annat.

Och han vet var gränserna mellan det gamla och nya rollen går:

Och det är ingen som kommer dit som missbrukar, det är ingen idé, det är ingen idé att besöka mig utan att ringa först. Jag är så här att jag är lite egoist, det måste jag va för att överleva, det första jag har är att vara nykter, är jag inte det så fallerar allt annat också. Och folk ska inte tro att de kan komma och gå som de vill hos mig../ de vet att de kan lita på mig, men jag kräver mycket av folk, är det någon som sitter och ljuger eller dribblar med mig så vill inte jag ha med dem att göra, för jag är inte sån - jag ger av mig själv till dig och då vill jag inte att du ska sitta och hyckla och ljuga för mig, det är ju så.

Bengt beskriver det mer som en process där han har försökt komma ur sin situation i flera år, men var inte tillräckligt stark: ”I tre år var jag så trött på det liksom, jag visste inte vart jag skulle ta vägen när jag inte hade någonstans att bo. Så var jag så trött på det”. När han hamnade i fängelse fick han hjälp med att kontakta socialtjänsten och fick efter avtjänad tid en plats på ett behandlingshem och började på allvar att jobba med att förändra sin situation.

Bengt hamnar som sagt på behandlingshem och beskriver hur han får flera insikter. När han kom till behandlingshemmet fick han i uppgift att skriva upp en lista på saker som han ville ha hjälp med. Han skrev ner sju punkter med olika praktiska saker som behövde fixas bla. skulder, tänder, körkort, bostad. Men personalen fortsatte fråga vad han behövde hjälp med och han började fundera:

Så tänkte jag såhär, ok ok jag dricker ju väldigt mycket och ofta, jag dricker ju var dag - det är ju inte bra jag får sluta upp med det... Så jag dricker istället bara fredag och lördag - så var min första tanke. Sen spelade jag tillbaka filmen liksom, tänk på dom här tillfällena när jag börjat knarka igen, och där var den vanliga spriten med och då förstod jag liksom att det är ju spriten som leder mig in i narkotikan, och narkotikan som leder mig in i kriminaliteten. Så det är spriten som är huvudproblemet för mig. Där startar all skit. Alltså är det nog, jag får sluta. ././ För en sak är säker, ett problem är det ju, men förstår man inte vad problemet är, hur fan ska man göra nåt åt det?

Det ledde till nya frågor, varför dricker jag? För jag mår dåligt. Varför mår jag dåligt? osv. Frågor som han fått hjälp att reda ut i terapin. Han insåg bla. att han brydde sig för mycket om omgivningen:

Jag brukar säga såhär - när man tycker att dom människorna som är runtomkring en är idioter så är man själv den största idioten. Man kan gå och småreta sig på saker. Negativa saker som man bara lägger på sig mer och mer, tillslut blir det så mycket så det blir ångest av det ././ När jag sätter igång så vet jag precis. Det finns ju ingen anledning för mig att reta mig på en detalj och tänka på den. Man måste lära sig släppa. ././ Så istället för att gå till bolaget idag så har jag lärt mig stoppa det i tid.

Det fanns även andra människor som han sökte sig till för att få råd av i förändringsarbetet, bla genom KRIS och Länkarna där finns mycket gemenskap, stöd och förebilder:

Jag studerar folk väldigt mycket och jag känner ju folk som har lång erfarenhet av drogfrihet, dom här människorna har jag bestämt träff med och suttit ner och pratat med och velat att dom berättar för mig hur dom gjorde när dom var där jag är idag, inte vart dom är nu, utan när de var där. Då har dom berättat för mig och det är en sex, sju stycken, så har jag plockat ut russinen ur kakan det som passar mig, som jag tyckte var bra - det kan vara bara en mening som passar mig liksom.

Han beskriver också att han blev erbjuden ett förstahandskontrakt efter träningsboendet han haft men blev något orolig:

Jag trivdes så bra här, allt var så tryggt och behagligt - det var perfekt. Så jag fick gå upp där i lägenheten och titta och då sa jag - okej då. Sen gick jag in på kassaservice och hämtade 12 stycken inbetalningskort, så skrev jag alla tolv, sen la jag dom där, sen tog jag en var månad och när det var klart så skrev jag mitt eget kontrakt, så då är det min bostad.

Bengt arbetar på olika sätt på träningsboendet med personer i samma situation, men håller också föreläsningar där han delar med sig av sina erfarenheter, han ska även börja arbeta med ungdomar på glid:

Ja det är ju såhär att jag - jag känner jättemånga människor och jag vet vad jag har varit, jag glömmet aldrig det. Men jag har nytta av det idag, jag hjälper andra. Hur konstigt det än låter så är ju det en merit idag. Man kan ju se det så, jag kan ju inte gräva ner mig i saker som har varit för då skulle jag inte kunna leva, då hade jag mått dåligt hela tiden, så jag drar nytta av det jag har lärt mig och tar nytta av den personen som jag är, jag har nytta av det idag.

Åke berättar också om sin vändning:

Det blev ju mindre och mindre och värre och värre, rent fysiskt för kroppen pallar ju inte, det är ju inte bara en drog utan man blandar tillslut, så kroppen kollapsar tillslut, och när man kommer upp i åldern, då ska man akta sig, då kan man dö. Jag vill inte dö, jag är glad för livet och vill gärna leva. Det är inte förrän nu i slutet som jag kände att jag inte pallade ../ jag menar allting var skit, jag hade inte min familj med mig och då var det inte roligt längre../ Nu kände jag mig liksom färdigknarkad, min kropp orkade inte och jag tänkte på alla mina barn och ../ så hade jag inget ansvar, så fick man tänka att man inte är 20 eller 15 år, man blir äldre och så - jag ville göra någonting annat så att barnen skulle kunna vara stolta över sin far, det kändes väldigt pinsamt för mig.

Åke började ett förändringsarbete och han beskriver hur han ändrat sitt sätt att tänka:

Jag skyllde ifrån mig, jag ville inte inse det, men det var ju mitt eget fel. Det är jag som sett till det... Jag kan inte skylla på min mor.. Det är jag som fortsätter knarka, det är jag som begår kriminella handlingar, inga andra, det är inga som har tvingat mig eller pressat mig utan det är jag själv, så jag kan inte lägga bördan på någon annan. Till en början så gjorde man det, men så släppte jag det och tänkte rätt. Så mår jag hur bra som helst idag. Jag är inte bättre än nån annan men jag känner att jag kan hantera situationer och verkligheten på ett bättre sätt idag och vet att gör jag något bra så kommer det att bli något bra, gör jag något dåligt så kommer det alltid bli konsekvenser och det mottot lever jag efter.

Åke har också börjat med Metadon för att försäkra sig om att drogerna inte kommer tillbaka. Han återupptog kontakten med sin familj och beskriver att han fått stöd därifrån:

Jag har kontakt med mina barn och barnbarn../ för det var ett tag då de var ledsna på mig, dom trodde ju inte jag skulle göra nåt, dom har försökt hjälpa mig men har sen gått på det igen gång på gång, men dom har inte skitit i sin far i alla fall och det vill jag ge tillbaka.

Han är också klar över vinsterna med den nya livsstilen:

Jag kan gå och lägga mig utan att vara rädd, att det inte blir några konsekvenser, att jag är dålig eller att har gjort något fel, att jag måste gömma mig för lagen, så som man var tvungen att göra innan, man visste inte om man var efterlyst eller så, att man är grön, att jag kan stå rakryggad och veta att jag sköter mig, jag behöver inte vara rädd eller nojig.

Struktur på tillvaron har han fått genom att arbeta på ett café för hemlösa och han delar lägenhet med en annan man som också tar metadon. Åke volontärarbetar på caféet för hemlösa:

Det är det ställe som jag är på under dagen och det finns två läger, det ena som är verkligheten och det andra va. Jag är mer med personalen, inte för att det håller mig från att knarka, vill jag knarka så gör jag det. Men jag tror inte man kan fly från sin bakgrund, jag är inte bättre än dom - mer än att jag är drogfri och försöker hålla mig där- och då kan väl jag säga hej och umgås med dom så länge jag inte knarkar. Jag tycker om dom lika bra för det. Men sen inser jag att jag inte kan ha dom hemma hos mig, dom är ju i knarket fortfarande. Annars hjälper det mig på traven, att jag inte har flytt, många säger det; flytta från stan, men då hade man blivit ännu ensammare, och det hade triggat en att gå till det gamla, för att få kompisar och då hade det gått åt pipan. Men det märker jag ibland att det blir lite för mycket när dom kommer, och jag är snäll, och frågar om en hundralapp och då säger jag stopp här nu är det bra. När det blir för mycket så säger jag till personalen; jag kanske inte kommer på hela dagen imorgon, och då går jag hem och gör någonting annat.

Jonny och Krister kom i kontakt med gatutidningen och beskriver det som en positiv vändning i deras liv. De beskriver hur det har fått mycket sociala kontakter därigenom. De står och säljer på samma plats vilket gör att de möter och säljer tidningen till återkommande kunder, på detta sätt byggs det upp relationer, även om bemötandet från omgivningen skiljer sig åt, positivt och negativt. Jonny beskriver hur det kan vara när han säljer tidningar:

Det är som när man står och säljer, nu när jag har stått på samma område under väldigt lång tid och det är jättemycket folk som går förbi och det ser lika roligt ut varje gång, nu har jag stått här så länge så jag börjar känna igen folk och de vet liksom inte var de ska titta – men inte på mig. De flesta är ju tvärtom ././ står man så länge på ett ställe så lär man känna fruktansvärt mycket folk som stannar och pratar och pratar så man tänker ska de aldrig gå så jag får köpa en tidning till (skratt). Men det får ta den tid det tar, jag har slängt ur mig det att man blir lite gatupsykolog, men det är trevligt när folk kommer och pratar, det bryter tristessen.

Jonny beskriver sin situation:

I och med att jag har de här moraliska principerna så blir det att man får en fot på varje håll, men det är ju mycket tack vare tidningen som jag börjat att få ett socialt liv och så där. Man får ju jobba själv för det också, det har ju visat sig det att är man snäll och trevlig, man dummar sig inte, som jag sagt innan, folk kommer och börjar prata.

Jonny har på senare år fått det ordnat för sig, han bor på ett kategoriboende, där alkohol är tillåtet, han har sjukpenning och tack vare gatutidningen har han sysselsättning, ett socialt nätverk och även en extrainkomst. Han beskriver sig som en i grunden glad och social person.

Krister berättar att han ibland talar om sin situation och om det faktum att han är hemlös och menar att han får blandad respons på detta:

Jag möter både folk som är positiva och negativa, vissa accepterar det inte, vissa tolererar inte att man säger någonting men vissa tycker det är bra. Men jag är sån, jag kan inte tåla när det gäller orättvisor i världen. Jag vill liksom, vi är samma människor, ingen är mer värd än den andra ././ vill samhället göra nånting så kan de ordna det.

Ibland kommer tråkiga människor och jag påverkas mycket av det, sen är det hur dan börjar, träffar jag trevliga och positiva människor på morgonen så går det bra hela dagen. Träffar man några sura jäklar är hela dagen förstörd /../ men jag har stått länge på samma plats nu och har några stamkunder. Jag trivs på det stället, folk är inte lika stressade utan har tid att stanna och prata. Den biten är viktig för mig.

Krister är numera engagerad i tidningen och dess innehåll som ska ge hemlöshet en mer rättvis bild än annan media:

Jag försöker, vi har ett möte en gång i månaden där vi diskuterar tidningens innehåll och det är faktiskt jag som börjar för jag är bra på att diskutera, så jag försöker diskutera lite. Men det är ganska informellt, vi sitter mest och pratar.

Kristers boendesituation är för tillfället löst och han tar ut pension och poängterar den sociala vinsten med att sälja gatutidningen; ”Pengarna är en bonus för då får jag lite mer så jag klarar mig, men det som ger mest är den sociala biten.”

Alla våra respondenter kom till vad Ebaugh (1988) skulle kalla vändpunkt, där deras liv förändrades till det bättre. En vändpunkt kan vara en händelse eller omständighet som gör att en person bestämmer sig för att förändra sitt liv (ibid.). Stefan, Åke och Bengt nämner sin ålder som en faktor, och menar att om de vill hinna uppleva någonting mer än utanförskap så är det hög tid ändra livsstil. Livsstilen de lever är även väldigt påfrestande och alla berättar om en trötthet och utmattning både fysisk och psykisk som är en annan omständighet som påverkat våra respondenter.

Vi uppfattar det som att Stefans vändpunkt kan kopplas till en specifik händelse, i detta fall en nära-döden-upplevelse. Det fick honom att reflektera över sin situation på ett nytt sätt, han insåg vad han tyckte var viktigt, han ville uppleva livet och träffa sin son.

Bengt beskriver hur han inte hade styrkan att förändra sin situation även om han kände att han ville. Vi tolkar Bengts vistelse på fängelset som en specifik händelse som gjorde att han fick lugn och ro till att samla kraft och hjälp för att söka in på behandlingshemmet där han på allvar började med att förändra sin situation.

Vändpunkten för Åke kom när han ställdes in för ett antingen/eller beslut. Hans kropp orkade inte längre och enligt läkarna borde han vara död. Han kunde därmed välja sitt missbruk och döden eller en ny roll och livet, då valde Åke livet.

Det brukar talas om att nå sin botten och den såg olika ut för våra respondenter. Vi tolkar det som att våra intervjupersoner inte tidigare känt att de haft tillgång till

några bättre alternativ. Först när situationen på olika sätt förvärrats omvärderade de sina roller och alternativet framstod som bättre. Hjälp och stöd utifrån verkar även ha varit avgörande för att de skulle få tillgång till en annan typ av levnadssätt. Vi tolkar också det som att det är viktigt att dessa två saker sammanfaller.

Vi tolkar det som att Bengt hade en starkare tro på ett bättre liv medan Stefan behövde en nära döden upplevelse för att välja en annan väg. Att vara nära döden, att ta överdoser, ändrade inte Åkes uppfattning. Först när det blev en antingen/eller situation startade förändringsarbetet på allvar, tolkar vi det som. Vilket skulle betyda att han hade förlorat, mer än de andra, tron på en annan bättre framtid. Tittar man tillbaka så startade också stämplingsprocessen tidigare för honom. Bengts stämplingsprocess bromsades, uppfattar vi det som, vilket kan ha bidragit till att han nådde botten tidigare. Hedin och Månsson (1998) skriver om detta och de menar att en viktig faktor i förändringsarbetet var kvinnornas förmåga att drömma och föreställa sig ett annat liv för att sedan kunna sträva efter det.

När väl beslutet var taget började en process för att komma ur hemlösheten. Nya personer blev viktiga i deras liv och de fick bejaka andra sidor hos sig själva. Alla våra respondenter nämner personer som hjälpt dem i deras förändringsarbete och fått dem att se nya sidor hos sig själva, tex som ansvarstagande. För Bengt och Stefan har andra gemenskaper blivit viktiga tex. KRIS, Länkarna, kyrkan. Där de hittat människor som genomgått liknande förändringsarbete och som de kan se upp till, få stöd av och lära sig av, spegling och rollövertaganden. Bengt, Åke och Stefan tar även upp kontakten med sina familjer som de beskriver att de idag har en bra relation till. Alla har idag en daglig och kontinuerlig kontakt med andra människor genom arbete på gatutidningen, caféet eller träningsboendet, det ger vardagen en struktur och minskar tristessen. Det vakuum som Ebaugh (1988) talar om minskar och försvinner när våra respondenter får ett nytt kontaktnät, meningsfulla relationer och meningsfull sysselsättning som vi uppfattar är en viktig del i att komma ut ur hemlösheten.

En annan viktig del i arbetet, tolkar vi, är att släppa det som varit och förstå att det som varit inte behöver påverka det som är nu. Vi tolkar också det som att det

är avgörande att de inser att det är de själva som styr över sina liv.

Bengt beskriver hur han låtit sig påverkas alltför mycket av omgivningen. Ur en stämplingsteoretisk synpunkt skulle man kunna tolka det som att han aldrig upplevt att han fått definiera sig själv, att omgivningen alltid haft tolkningsföreträde. Andra har tidigare bedömt honom och sedan straffat honom. Att kunna släppa kontrollen över omgivningen betydde mycket för Bengt eftersom det var en stor källa till ångest. Åke beskriver också hur han tagit kontrollen över sitt liv, han har insett att det är han som bestämmer över sig själv och sina handlingar. Och funnit ett samband mellan att göra bra saker och att saker blir bra. Vi tolkar det som att han låtit omgivningen styra hans liv men också han har insett att han inte behöver påverkas av omgivningen. Ingen kan tvinga honom att begå brott och ingen kan heller få honom att inte ta droger, bara han själv kan detta. På liknande sätt beskriver Stefan att han har lärt sig att förändra saker istället för att gå och älta dem, idag bestämmer han över sitt liv. Vi uppfattar detta som en del i stämplingsprocessen, att känslan av att kontrollera sitt eget liv försvinner när avvikelsen blir sekundär. Avvikelsen blir sekundär när individen använder avvikarollen som ett försvar mot eller en anpassning till de problem stigmatiseringen skapar.

Även om alla har genomgått en positiv utveckling och framgångsrikt bytt roller så bär de fortfarande ett stigma. Alla har ett förflutet som människor kan ha svårt att förstå eller relatera till, antar vi. Våra tidningsförsäljare möter emellanåt denna skepticism från omgivningen. Men deras fasta försäljningsställen gör att de bygger upp relationer till andra människor och främlingskapet minskar. Detta är en viktig del i gatutidningens arbete, tolkar vi det som, att göra hemlösa specifikt avvikande istället för generellt, de har inget hem men i övrigt är de som alla andra. Vi upplever det som att tidningen ger dem en innehållsrik vardag och en känsla av sammanhang. Vi vet inte hur omgivningen generellt ser på gatutidningsförsäljarna, men Jonny, Krister och Stefan berättar att de får mycket positiv respons från allmänheten.

Bengt, Åke och Stefan arbetar på de platser som en gång hjälpt dem. De upplever inte sitt förflutna som ett problem utan drar istället nytta av det i sitt arbete. Som Bengt nämnde så är det snarare en merit än ett handikapp. De har

gjort ett ganska ”klassiskt” rollbyte, uppfattar vi det som. Tack vare tolvstegsrörelsens popularitet så är deras nya integrerade roll inte lika främmande för omgivningen, tolkar vi det som. Vi upplever det som att tolvstegare framställs positivt i olika sammanhang, något vi tänker underlättat deras väg tillbaka.

Ebough (1988) menar att vissa rollbyten är institutionaliserade, tex. att bli nykter alkoholist och att personer som genomgår denna typ av rollbyte blir uppskattade.

Hedin och Månsson (1998) har också noterat detta i sin undersökning och menar att den rådande bilden och debatten om prostitution kan påverka de fd. prostituerades väg tillbaka i de fall där de känner att de måste dölja sitt förflutna. Åke skiljer sig från Bengt och Stefan eftersom han tar metadon, detta är relativt nytt och mindre omtalat, det är mer främmande för allmänheten och kanske påverkar omgivningens syn på hans nya roll hans väg tillbaka.

Jonny började avvika senare i livet och beskriver hur han haft en fot i varje läger, att begå brott var emot hans principer, något som vi tolkar som att han inte kommit lika långt i stämplingsprocessen. Han berättade i huvudsak om positiva erfarenheter och möten med andra människor och säger själv att han i grunden är en glad person. Idag bor han bra på ett kategoriboende där han trivs och verkar överlag nöjd med tillvaron. I Jonnys och Kristers fall uppfattar vi det som att de har haft något som stoppat stämplingsprocessen och det har inte blivit en så negativ spiral som för de andra, de har förlorat arbete och bostad men det har sedan stannat vid det. De började avvika sent vilket skulle kunna vara en anledning till att de inte kommit längre i stämplingsprocessen. En annan orsak skulle kunna vara att deras självbild inte var lika formbar i den åldern de befann sig i, de var vuxna medan Bengt Åke och Stefan fortfarande var barn när de började avvika. Hedin och Månsson (1998) finner även liknande vändpunkter i sina intervjupersoners berättelser. De beskriver de prostituerades väg tillbaka men menar att den inte alltid är så kategorisk som i Eboughs (1988) framställning. De menar istället att det finns ”pushes” och ”pulls” som för personerna i olika riktningar. Vi tolkar också vårt material som sådant, det finns flera olika faktorer som bidrar till utvecklingen och vägen är inte alltid rak. Det handlar inte bara om att bestämma sig för att byta roll och sedan gå igenom de faser som följer, andra yttre faktorer spelar också in.

Sammanfattning

Vägen till hemlöshet har sett olika ut för våra respondenter. För Bengt, Åke och Stefan började problemen tidigt. De avvek i beteende i tidig ålder vilket fick konsekvenser i form av institutionsplaceringar. Att hamna på institution, uppfattar vi det som, är i sig stämplande och de har inte haft någon i sin omgivning som stoppat upp stämplingsprocessen. De har blivit omgivna av andra ungdomar som avvikit i beteende och utvecklats tillsammans med dem och fått ytterligare negativa reaktioner från omgivningen. Alltsammans, tolkar vi, har gett dem en negativ självbild, de har sett sig själva som avvikare vilket fört in dem i en avvikarspiral. Jonny och Krister började avvika senare i livet. Jonny utvecklade ett alkoholmissbruk och förlorade jobbet. Efter att Krister förlorat sitt arbete kunde han inte ta sig in på arbetsmarknaden igen. I och med att de inte till rätta med problemen startade en stämplingsprocess, tolkar vi det som.

Deras upplevelser av hemlösheten har både likheter och olikheter. Bengts, Åkes och Stefans självbilder blev sämre och sämre och deras livssituationer blev mer och mer ohållbara. Problem som de haft medförde andra problem, de kom längre och längre bort från samhället och de kunde inte se någon väg ut. De förlorade kontakten med bla. sina familjer och deras umgänge bestod av personer i liknande situationer. Alltsammans gjorde, tolkar vi, att situationen låstes.

Jonny och Krister hamnade också utanför samhället men vi tolkar det som att de inte kom in i avvikarspiralen. Stämplingen och stigma medför emellertid en viss isolering och de har svårt för att komma tillbaka även om deras självbilder inte blivit lika negativa.

Bengt, Åke och Stefan beskriver sin väg tillbaka. De har alla haft vändpunkter som gjort att de bestämt sig för att förändra sina liv. Vi tolkar det som att omgivningen bistått dem i deras strävan. Deras familjer, andra gemenskaper som KRIS eller länkarna men även socialtjänst, behandlingshem och andra organisationer har hjälpt dem på olika plan, praktiskt, emotionellt och kognitivt. Tillsammans med andra människor så förändrades deras självbild och identitet, deras mående och beteende. För Jonny och Krister har gatutidningen ökat deras livskvalitet och de har fått ett större kontaktnät och en givande sysselsättning. För alla har sysselsättning varit viktigt.

DISKUSSION

Vi undrade inledningsvis hur det kom sig att det fanns hemlösa trots Sveriges välutbyggda välfärdssystem och vi kan nu säga att det inte finns något enkelt svar. Hemlöshetsproblematiken är ett väldigt komplext problem och för våra respondenter har det inte bara handlat om att stå utan ett hem utan hemlösheten är kopplad till missbruk, kriminalitet och/eller långtidsarbetslöshet. Vi menar emellertid att det i grund och botten handlar om att våra respondenter uppfattats som avvikare och även sett sig själv som avvikare, en bedömningsprocess som fört våra respondenter ut ur samhället. Stämplingens och stigmatiseringens konsekvenser gjorde situationen svår att ta sig ur och flera av våra respondenter har varit hemlösa under flera års tid. Trots detta har våra respondenter lyckats ta sig ur hemlöshet och vi har uppmärksammat flera olika faktorer som hjälpt dem tillbaka. Vem som helst kan bli hemlös under ”rätt” omständigheter men varför blir inte alla hjälpta ur hemlösheten eller varför är personer hemlösa under flera års tid? Hur brister insatserna?

Som skrivet i tidigare forskning så är socialtjänstens bemötande en faktor som kan förhindra en förbättring av situationen (Sahlin & Löfstrand, 2001). Socialtjänsten organiserar till stor del det befintliga hemlöshetsarbetet och förlorar de kontakten med klienten försvinner också en hjälpmöjlighet. Krister beskriver hur han upplevt en väldigt kontrollerande sida av socialtjänsten som slutligen gjort att han avbrutit kontakten och stod därmed utanför hjälpsystemet. Han har själv tillfälligt löst sitt boende och har tack vare sin höga ålder möjlighet att ta ut en tidig pension så han har en inkomst. Han står i någon mening fortfarande utanför samhället men har tack vare gatutidningen en sysselsättning och ett kontaktnät som betyder väldigt mycket för hans välmående. Stefan sade även han upp kontakten med socialtjänsten när han inte kunde ge dem det de ville ha, hans behov blev inte hörda utan socialtjänsten gjorde en egen bedömning vilket Stefan hade svårt att acceptera.

Bengt stod inför ett liknande problem, han hade heller ingen kontakt med socialtjänsten dock av andra anledningar. Han visste inte vart han skulle vända sig eftersom han inte var folkbokförd i staden. Han fick via en fängelsevistelse kontakt med en person som hjälpte honom in i systemet igen. Kanske Bengt inte

hade behövt vara hemlös i tre år om han hade blivit hjälpt in i systemet tidigare. Stefan beskriver en liknande historia där han efter flera år fick hjälp med att folkbokföras i den stad han befann sig för att kunna ta upp kontakten med socialtjänsten.

I tidigare forskning så tar vi också upp FOU- rapporten 2003:11 där Beijer menar att det behövs permanenta boenden för personer med grava missbruksproblem och/eller psykiska problem. Trots flera olika typer av insatser så befann sig personerna i undersökningen efter fem år fortfarande i hemlöshet och problemen hade i flera fall förvärrats. De insatser och boenden de varit föremål för var tillfälliga och Beijer menar att de var i behov av permanenta anpassade boenden med olika typer av stöd (FOU 2003:11). Blid (2008) har undersökt två kategoriboenden för grava missbrukare och menar att de ökar livskvaliteten och minskar misären men menar samtidigt att missbruket inte minskar och att boendeformen speglar en kommunal uppgivenhet.

Jonny bor idag på ett boende för äldre missbrukare. Han har beskrivit att han trivs bra och har efter flera år som uteliggare ett tryggt boende. Han har sysselsättning och ett kontaktnät genom gatutidningen och han är nöjd med sin livssituation. Han beskriver emellertid också att han inte kan sluta med alkoholen och det är något han förlikat sig med.

Detta tycker vi är ett dilemma. För precis som båda ovan nämnda författare skriver så är ett permanent boende nödvändigt för att personer med denna typ av erfarenheter ska få en ökad livskvalitet samtidigt som boendet i sig är socialt exkluderande vilket innebär att de inte integreras in i samhället igen.

För att få en plats på kategoriboendet som Jonny bor på måste personen ha en långvarig problematik bakom sig och vara över 50 år och Jonny uppfyllde efter drygt 10 år som uteliggare dessa kriterier. Knutagård (2009) har tittat på socialtjänsten i Malmö och deras sätt att organisera hemlöshetsarbetet genom trappstegsmodell och kategoriboenden. Han menar att klienten inte alltid passar in i de olika kategorierna vilket minskar klientens möjlighet till adekvat hjälp och förespråkar istället ”housing-first”. Kanske Jonny kunnat fått en bostad tidigare med detta alternativa arbetssätt och haft möjlighet att få det stöd han behövde för att komma tillbaka in i samhället.

En annan aspekt som vi menar påverkat Åkes och Stefans situation är deras uppväxtförhållanden. De mer än de andra hade en negativ syn på samhället. Åke kunde inte ta till sig den hjälp som erbjöds pga. negativa upplevelser av institutionsvård han fått som ung. Stefan beskriver även han att han kände att samhället påverkat hans liv till det negativa genom institutionsvård i ungdomen och levde i en slags protest mot samhället. Detta ser vi som en väldigt försvårande omständighet. De hade förlorat förtroendet för samhällets insatser vilket hindrade dem från att få hjälp. Hade detta förtroende kunnat byggas upp tidigare hade de kanske och kunnat bli hjälpta tidigare. Istället för som i Åkes fall där socialsekreterare hotat med att dra in det ekonomiska stödet.

Våra respondenter har alla i olika utsträckning blivit stämplade och stigmatiserade och hamnat utanför samhället. Vi tror att det tar tid att ta sig ur en sådan situation och tror att det kräver ett tålamod från omgivningens sida. Vi uppfattar det som att ju längre tid som tillbringas utanför samhället och ju längre personen kommit i stämplingsprocessen, ju längre återhämtningstid krävs. En förståelse för detta behövs från socialarbetarens sida för att inte förlora tron på klienten. Vi tycker Åke är ett exempel på detta, han gick i behandling 10 gånger, han återföll flera gånger men har idag en stabil vardag. Att det finns hemlösa kan alltså bero på att det helt enkelt tar tid att komma tillbaka, att förändra en så svår situation och att det finns återfall.

Något vi tycker är intressant är Sveriges narkotikapolitik som bla. Goldberg (2000) skriver om. Han menar att narkotika i Sverige ses som ett problem i sig. Det finns en föreställning om att det är narkotika som leder till utanförskap medan Goldberg menar att det är ett negativt samhälleligt tryck som leder till narkotika. Vi håller med Goldberg (2000) i detta fall då vi tycker det blir tydligt att droganvändningen inte var det primära problemet. Vi upplever det som att drogerna i stor utsträckning fungerat som en tröst och flykt för Bengt, Åke och Stefan. Men även för Jonny som beskriver en arbetsmiljö som var mycket hård där det var kutym att dricka alkohol. Missbruket skapar förvisso sedan ytterligare problem än de som inledningsvis startade det och vi ser att missbruket är kopplat till hemlöshet. Vi frågar oss om prohibition eller harm reduction leder till mer eller mindre stigmatisering och utanförskap. I Nederländerna menar man att det är

makroekonomiska förhållanden som leder till missbruk, förhållanden som inte går att ändra på. De satsar istället på att minska de negativa effekter som missbruket medför (ibid.). Onekligen är det så att Sveriges strikta hållning gentemot narkotika leder till problem för de som missbrukar. Att fällas för narkotikabrott är ytterligare ett stigma för missbrukaren att bära. Det finns naturligtvis fler aspekter av detta problem, exempelvis huruvida de olika förhållningssätten gör att färre personer överhuvudtaget börjar med droger. Båda nämnda förhållningssätt har sina för- och nackdelar men vi tycker att det tredje alternativet med demand control låter mest lovande. Goldberg (2000) menar att vi bör skapa bättre förutsättningar för människor så att alla har möjlighet att skapa en meningsfull tillvaro och minska det negativa samhällseliga trycket.

Ett svar på vår undran kan vara att det samhälle vi lever i skapar missbrukare som medför stämpling och stigmatisering som sedan kan leda till hemlöshet. Och så länge samhället ser ut som det gör kommer det också finnas personer som står utan hem.

Problemet är som sagt komplext och berör flera olika områden, hjälp behövs från såväl socialtjänst, hälso- och sjukvård m.fl. och bostads- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder behövs. Precis som det är många faktorer som ska sammanfalla för att en person ska bli hemlös så upplever vi det som att det är många faktorer på flera olika plan som ska sammanfalla för att en person ska lyckas ta sig ur hemlöshet.

Vi har intervjuat fem personer som alla var män i övre medelåldern, där fyra av dem varit/är missbrukare. De kan inte representera den heterogena grupp som hemlösa är men det är berättelser om hur fem personer blivit hjälpta och stälpta och vi har fått en ökad förståelse för hemlöshetsproblematiken.

KÄLLFÖRTÄCKNING

Becker, Howard S. (2006) *Utanför: Avvikandets sociologi*. Lund: Arkiv förlag.

Blid, Mats (2008) *Ett folkhem för alla?: Kommunala insatser mot hemlöshet*. Sundsvall : Department of Social Work, Mid Sweden University.

Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1988) *Becoming an EX: The Process of Role Exit*. Chicago: The University of Chicago Press.

Goffman, Erving (1973) *Stigma: Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Goldberg, Ted (2000) *Narkotikan avmystifierad: Ett psykosocialt perspektiv*. Solna: Academic Publishing.

Hansson, Lars & Thor, Malin (2006) *Muntlig historia*. Lund: Studentlitteratur.

Hedin, Ulla-Carin, Månsson, Sven-Axel (1998) *Vägen ut!: Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Hilte, Mats (1996) *Avvikande beteende: En sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Sahlin, Ingrid & Löfstrand, Cecilia (2001) *Utanför bostadsmarknaden: myndigheter som motståndare och medspelare*. Särskild bilaga i SOU 2001:95 *Att motverka hemlöshet. En sammanhållen strategi för samhället*. Stockholm: Socialdepartementet.

Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod: Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.

Kitsue, John I. (1973) ”Den samhälleliga reaktionen på avvikande beteende”. I Ann Lundén & Elisabet Näsman (red.): *Stämplingsprocessen*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Knutagård, Marcus (2009) *Skälens fångar: Hemlöshetsarbetets organisering, kategoriseringar och förklaringar*. Malmö: Égalité.

Lundén, Ann & Näsman, Elisabet (1973) *Stämplingsprocessen*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Löfstrand, Cecilia Hansen & Nordfeldt, Marie (2007) *Bostadslös!* Stockholm: Studentlitteratur.

Swärd, Hans (2008) *Hemlöshet*. Stockholm: Studentlitteratur.

FOU 2003:11 *Man försöker anpassa klienten till de resurser som finns: En femårig uppföljning av 82 hemlösa män - de flesta med psykiska funktionshinder.* Stockholm: Socialtjänstförvaltningen.

SOU 2001:95 *Att motverka hemlöshet. En sammanhållen strategi för samhället.* Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 2005:88 *Vräkning och hemlöshet - drabbar också barn. Utredningen om vräkning och hemlöshet bland barnfamiljer.* Stockholm: Socialdepartementet.

Internet 1, Regeringens hemsida, <http://www.regeringen.se/sb/d/6315>, 2009-08-17

INTREVVJUGUIDE (Bilaga 1)

- Omgivningens reaktioner
- Viktiga relationer
- Relationer ut till myndigheter
- Självbild
- Vinster/förluster med levnadsätt
- Alternativa vägar
- Vändpunkter